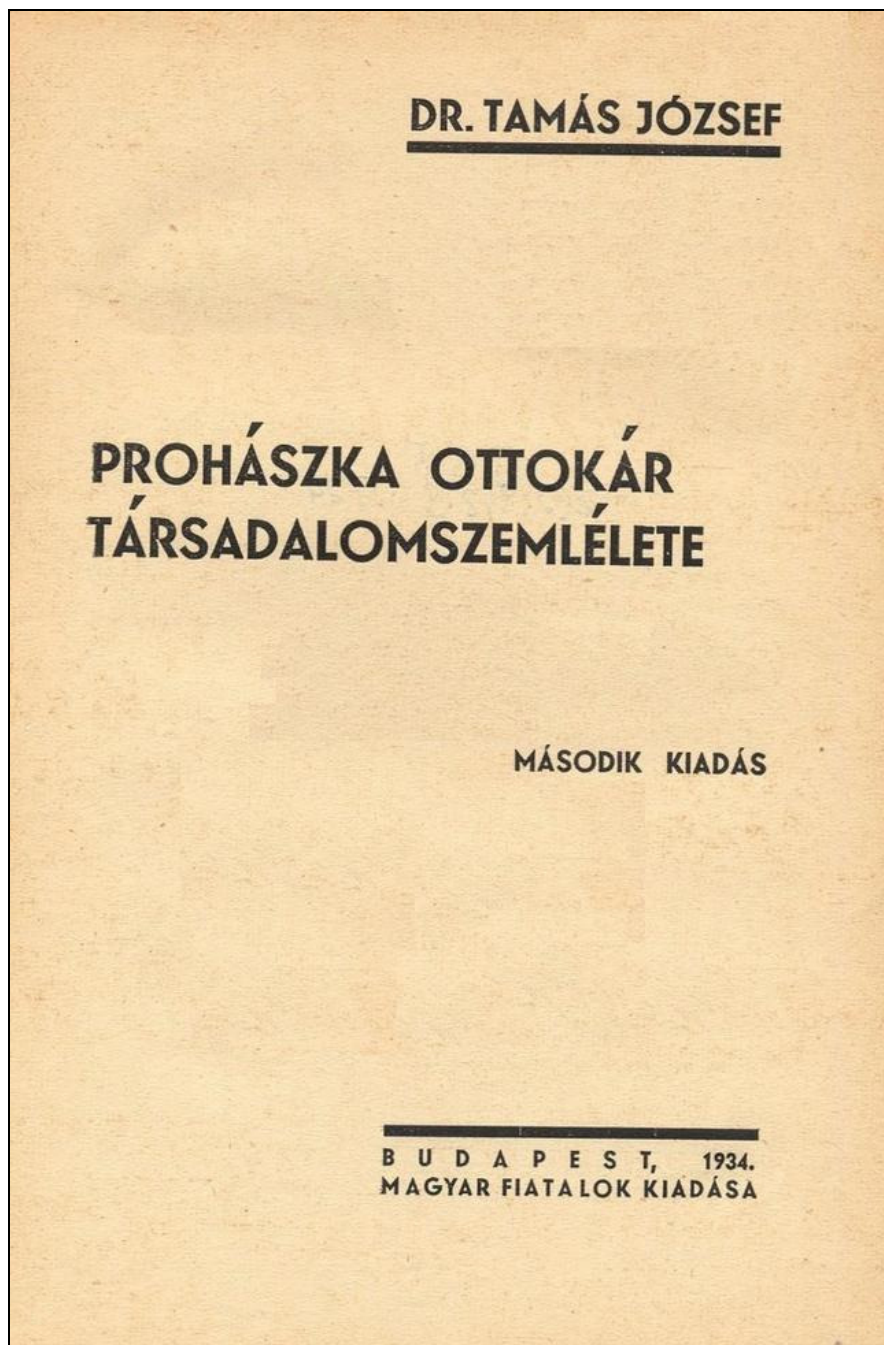

Tamás József

Prohászka Ottokár társadalomszemlélete

mű a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár (PPEK)
– a magyarnyelvű keresztény irodalom tárháza – állományában.

Bővebb felvilágosításért és a könyvtárral kapcsolatos legfrissebb hírekért
látogassa meg a <http://www.ppek.hu> internetes címet.

Impresszum

Tamás József
Prohászka Ottokár társadalomszemlélete

A könyv elektronikus változata

Ez a publikáció az azonos című könyv második kiadásának elektronikus változata. A könyv 1934-ben jelent meg Budapesten, a „Magyar Fiatalok” kiadásában, A Magyar Fiatalok Könyvei sorozat első számaként.

A könyvben utalás történik Leiter Levi József üzérkedésére, melyről Prohászka egy a *Magyar Sionban* megjelent cikkében szól. Ezt a cikket, melynek címe *A pénzgazdaság tarthatatlansága*, az elektronikus változat közli a Függelékben.

Tartalomjegyzék

Impresszum	2
Tartalomjegyzék	3
Gazdasági válság, erkölcsi válság	4
A múlt bírálata	6
A tőke uralmának kialakulása	7
A szegénység	8
Krisztus Egyháza	9
Régi és új nemzedék	10
A jövő útja	11
A magyarság sorsproblémája	11
A nemzeti egység	11
Fiatal magyarság	12
Hadsereg	13
Földbirtokreform	15
Hadviseltek	16
Örökbérletrendszer	17
A pénzgazdaság tarthatatlansága	19
Árképzés	20
Értékképzés	20
A pénz függetlensége a reális termeléstől a kamatszedésben	21
Munkaszervezetek	24
Összeomlás	25
Újjáépítés	25
Szövetkezetek	28
Függelék: A pénzgazdaság tarthatatlansága	30

Gazdasági válság, erkölcsi válság

Az emberiség történetének legnehezebb éveit éljük. A mostani nagy gazdasági válság, amely száz és százmillió embert taszított a legrettenetesebb nyomorba, nem múló természetű. Ez nem a kapitalista termelési rendszerben évtizedenként fellépni szokott gazdasági pangás, amelynek eltelte, 3–4 év után, újra bekövetkezett a fellendülés. Most a világ társadalmi és gazdasági rendje alapjaiban rendült meg és az erősnek, sokak által megingathatlannak tartott épület összeomlással fenyeget. Itt már javítgatásokkal segíteni nem lehet. Az új gazdasági és társadalmi rend csak új alapokon épülhet fel. Így a további fejlődés iránya már nem csak az lesz, hogy a negyedik rend, a munkásság bevonul az alkotmány sáncai közé, hanem hogy az egész társadalom teljesen új, igazságos és észszerű alapokon fog berendezkedni.

A mai gazdasági és társadalmi rendről XI. Pius pápa, korunk legnagyobb erkölcsi tekintélye mondta a legsúlyosabb bírálatot:

„Az emberiség nyomorának előidézője a szabadverseny folytán kialakult nagy gazdasági hatalom, a bankok és a pénztőke urai, amelyek a hitellel a gazdasági test vérkeringése fölött uralkodnak. Ezek ezer titkos összeköttetéssel megszervezték uralmukat az államok felett, amelyek ahelyett, hogy pártatlanul, minden érdekharctól távol, egyedül csak a közjóra és igazságosságra törekednének, önös érdekek akarattalan, megláncolt rabszolgái lettek.”

Az állami élet ilyen elfajulását már a múlt század 90-es éveiben tisztán látta Prohászka Ottokár, a magyarok nagy püspöke és a legelszántabb harcot indította meg ellene. Írásaival, kemény szavaival fel akarta rázni kortársait, rá akarta döbbsenteni a lelkeket nagy szociális és társadalmi problémákra, de a liberalizmus eszmekörében felnőtt nemzedéknél süket fülekre talált. Annyira semmibe se vették, hogy még visszautasításra is alig méltatták.

Pedig a bajok már az égig nőttek és hogy mivé fejlődtek, annak vázolására csak két példát említek meg. Mind a kettő a nemzetközi pénzhatalom megszervezettségét tárja elénk, amellyel a nemzeti állam életére törtek, megingatva az emberekben a nemzeti életbe és a nemzeti eszményekbe vetett hitet és bizalmat.

1927-ben, mikor a gyáripari és mezőgazdasági termelés értéke legkiválóbb nemzetgazdászaink számításai szerint egyforma volt, az összes állami egyenes adók 41%-át a mezőgazdaság viselte, míg a részvénytársasági formát viselő nagyipar, nagykereskedelem és bankérdelkségek az összes állami egyenes adóknak csak 7,5%-át fizették, ugyanannyit, mint az elszegényedett kisiparosság. Hogy itt mekkora az aránytalanság, azt legjobban a pusztá számok bizonyítják.

Másik példa. 1928-ban az egész mobil tőke bevallott vagyon adóalapul 373,1 millió pengőt, jövedelem adóalapul 16,5 millió pengőt. Ebben a bevallásban bennfoglaltatnak a betétek, a részvényvagyon, betéti társaságoknál vállalt tőkerészesedések, magánúton kihelyezett tőkék, sőt a külföldi követelések is. Hogy ezen a téren mekkora volt az eltitkolás, arra jellemző, hogy a Pénzügyi Központ kötelékébe tartozó bankoknál elhelyezett betétállomány és részvénytőke 3.507 millió pengő volt.

A mobil tőke tehát vagyonának csak 10%-át vallotta be vagyon adóalapul, a 90%-át eltitkolta.

Hihetetlennek tetszik, hogy ez megtörténhetett, mikor a hivatalos kimutatások miniszterek, pártvezérek, és képviselők rendelkezésre állottak. Ezek vagy nem törődtek a dolgokkal, ez esetben nem teljesítették kötelességüket, vagy ismerték a való helyzetet, de hallgattak, ez esetben becstelének voltak.

Csudálhatjuk-e, hogy a gondolkozó emberek agyában ott élt a gondolat: vajon az adóeltitkolások és az adókivetésben való nagy aránytalanság a nagytőkések javára akkor is megtörténhetek volna, ha miniszterek, képviselők, állami főtisztviselők nem vezérei vagy igazgatósági tagjai a bankoknak és nagyvállalatoknak?

Ez nem Prohászka világa! Az 1920-as évek után vezető szerepet játszó, keresztény elveket hangoztató nemzedékben is csalódní kellett. A legkeserűbb bírálatot róluk mondta. Szomorúan látta, hogy míg egyik oldalon az anyagi javakban való dúslálkodás, mamutfizetések, munkanélküli busás jövedelmek halmozódnak fel a verejtékes munka megrablásából, – a másik oldalon a nemzet tagjainak 3/4 része a legnagyobb nyomorban él, tüdővész, betegségek ritkítják a nép sorait, a csecsemő és gyermekhalandóság hihetetlenül nagyarányú.

Ezért elfordult az öregektől, a vezető szerepet vivő nemzedéktől és minden bizalmát a háborúból visszatért fiatalságba helyezte. Élete keserű tapasztalatai után írja: „*Nagy s bátor gondolatokkal nem is fordulunk az öregebb generációhoz.*” Az ifjúsághoz fordult. Úgy látta, hogy a háborúban részvett magyar fiatalság a nagy szenvedések és áldozatok hevében megnemesedett. „*A lövészárkok népe egy csudálatos testvéri közösséget alkot.*” Ezek majd „*milliók jogosultságának megérzésével fognak hozzá nagy szociális és társadalmi kérdések megoldásához és megteremtik a szükséges intézményeket.*”

Mintha hallotta volna és megértette Kuncz Aladár „Fekete kolostor”-a nyomor légiójában elkínzott katonájának szavait: „Együtt kell nekünk menni mindenhova betelt mártírumságunkkal, s el kell szórnunk a magokat, amelyekből talán egy év múlva, talán két év múlva mindenütt a világon gyönyörűséges virágok kelnek ki.”

Prohászka testamentuma, művei a magyar fiatalságé. Szavainak lelkesítő tüzével szeretném elhínteni eszméit, gondolatait, öregek és fiatalok, szegények és gazdagok lelkében, minden faluban és városban, hogy azok ott fényeket gyűjthassanak és megmutassák a magyar feltámadás útját.

A múlt bírálata

Prohászka nem utópisztikus szocialista, nem az a célja, hogy az állam, ezen élő, fejlődő organizmus számára rendszerbe foglalja a politikai és társadalmi fejlődés legmagasabb, eszményi fokát. Ő minden idegével a XX. század első negyedének vad sodrában él, érzi az idők vajúadását, vizsgálja a múltat és a jelent, mérlegeli a történelem erőit és megadja a legközelebbi holnap programját, a kibontakozás egyedüli lehetőségét.

Társadalomszemléletének kiindulási pontja vallásos. Az emberek Isten dicsőségére vannak hivatva. A liberális gazdasági rendszer mai kifejlett formája oly rettenetes nyomorba, reménytelen proletársorba taszította az emberek százmillió tömegeit, hogy ezek nem élhetnek Isten fiaikhoz méltó életet. Ez nem egyeztethető össze Isten szándékával. A világot Isten nemcsak a gazdagok és a kiváltságos rendek kedvéért teremtette, hanem az egész emberiségért. Azt a sok millió embert, akik az emberi közösségből kirúgva, testben és lélekben megtiporva az útszélen feküsznek, fel kell emelni, és meg kell számukra teremteni az emberhez méltó élet feltételeit, mert csak így élhetnek Krisztusnak tetsző életet. A szegények nyomoráért, zülléséért, vétkeiért a társadalom vezető rétegei is felelősek.

Ha a társadalom a világ mai gazdasági berendezése mellett nem tud vagy nem akar a proletárok sorsán gyökeresen segíteni, ezt a társadalmi és gazdasági rendszert meg kell változtatni. És nekünk ebben a küzdelemben a megaláztatottak és kizsájtottak mellett, azok élén van a helyünk, hogy az új társadalmi és gazdasági rendet az igazságosság, jog és szeretet jegyében megszervezhessük.

A szociális bajok mindig erkölcsi bajok. A caritas valójában tehetetlen a szociális nyomorral szemben. Szivattyúi társadalmunk süllyedő hajójáról a beömlő hullámoknak csak elenyésző kis részét távolíthatják el. Igazságot kell szolgáltatni. Minden embernek joga van munkához és munkája után kenyérre önmaga és családja számára. Ha ezt nem biztosítjuk, megrendülnek a társadalom örök bázisai: a haza, a család és a magántulajdon.

A társadalom mai gazdasági berendezése vezetett a családi tűzhelyek és otthonok pusztulásához. Az örökös nincstelenség, emésztő gondok és éhség kiforgatják az embereket emberi mivoltukból. Pedig a megelégedett családi otthonokon át kapcsolódnak az emberek a legtisztább érzésekhez; az otthon által lesznek jobb emberekké és hazafiakká. Erős bástyává kell kiépíteni a családot és ehhez a haza támogatása szükséges. Mindenkinek tapasztalnia kell, hogy a haza nem hideg, pusztta föld, hanem otthonunk, amelyhez múltunk, életünk, és gyermekeink jövője tapad. Elsőrangú feladata, hogy minden dolgozni akaró ember számára biztosítsa a mindennapi kenyeret. Segítse felemelni a mai rettenetes viszonyok közt tengődő szegényeket, az elesetteket, hogy mindenki egyformán érezhesse a nemzethez való elszakíthatatlan tartozást, a sorsközösséget. A nemzet így nemcsak néptömeg többé, hanem együtt érző, együtt és egymásért küzdő testvérek összessége, amely valóban nagy feladatok megoldására csak így képes.

De a nemzetek célja nem lehet az imperium, a rablás, a hódítás és nem ezek véres eszköze a háború. A nemzetek célja az emberiség nagy munkájában való részesedés, az Isten gondolatainak a haladásban való kiterjesztése s tulajdonképp ezáltal erős, egészséges nemzeti egyéniség kialakítása.

Ma a valóságban a haza és nemzet ettől a fogalmazástól még nagyon messze állnak, de ez a fejlődés iránya.

A tőke uralmának kialakulása

A nemzet élő organizmus, minden kialakult forma szerves fejlődés eredménye. Az igazi nemzeti élet kialakulását most még megakadályozni tudó gazdasági hatalom is történeti fejlődés eredménye, a liberális gazdasági rendszer végső fejlődési foka, amelynek talpfáit azonban már a történelem szúi örlik. A liberalizmus valójában a szabadság jegyében született, de kifejlődésében rabszolgaságra vezetett. Vessünk pár pillantást kialakulásának történetére.

A XIX. század szellemét a szabadság és egyenlőség eszméi jellemzik. Előtte az abszolút monarchia volt a kormányforma, ahol az ügyek intézésébe csak az udvari nemesség, a főpapság és fináncvilág fejei szólhattak bele. Míg a nép, az alsópapság és a köznemesség a legnagyobb nyomorban éltek, addig a királyi udvarokban vakító volt a fényűzés és a pazarlás hihetetlen méreteket öltött.

El kellett jönnie a francia forradalomnak, mikor a király környezetében 7 év alatt 1774–1781-ig csak ajándékokra, kedves személyek jutalmazására 228 millió livrest költöttek el. 138 főpapnak összesen 14 millió lívres évi jövedelme volt.

Colonne francia pénzügyminiszter néhány évvel a forradalom kitörése előtt, az óriási deficit dacára 15 millióért megvette St. Cloud kastélyt a királyné és Rambouillet várat 14 millióért a király számára. A szegény néptől pedig mindent elszedtek adóba.

Csuda-e, ha a népek undorral viselték a jármot? A reakciónak szükségszerűen fel kellett lépnie. Elsöpörték a régi intézményeket, és csináltak új világot. A népek kivívták maguknak a politikai szabadságot és egyenlőséget, eltörölték a stabil monopóliumokat, megszüntették a céhrendszert és a szabadverseny elve alapján kialakult a vagyonszerzés korlátlan lehetősége.

Nagy szociális bajaink főforrása, hogy a francia forradalom csak a politikai egyenlőséget és szabadságot hozta meg. Az egyén szociális szabadságának biztosítására és megszervezésére nem gondoltak. De nem is gondolhattak, mert nem látták, hogy a szabadverseny egy új, minden monopóliumnál milliószor hatalmasabb monopóliumnak, a tőke korlátlan uralmának kialakulásához vezet, amely a gazdaságilag gyöngék százmillióit proletárokká süllyesztette. A liberalizmus azzal, hogy megadta a jog egyenlőségét, megteremtette a materiális hatalomban, a pénzben való hallatlan s ázsiai zsarnokok és rabok egyenlőtlenségét meghaladó egyenlőtlenséget. Valójában „új rabszolgaság keletkezett” és a modern kor proletárainak nyomora semmivel sem kisebb, mint a letűnt pogány imperiumok rabszolgáié volt, csak ezek most keserűen vigasztalhatják magukat a testvériség és egyenlőség jelszavával.

A szabadverseny tényleg a tőke korlátlan uralmát eredményezte. Tőke nélkül nem mozdulhat meg senki; ennek dacára azt hangoztatják, hogy a szabadverseny nyílt teret nyújt versenyre, érvényesülésre. A lehetőség megvan, igaz, de az eredmény sem kétséges; győz a nagy tőkével rendelkező, az anyagilag erősebb. Az igazi szabadság az lenne, ha a társadalom minden tagjának érvényesülnie lehet, de ha a társadalmi rend olyan, hogy a nagy tőkével bíró érvényesül, és ugyanakkor maga alá gyúr és tönkretesz ezer és ezer kis tőkével bíró egzisztenciát, hiába kiáltják ki azt szabadversenynek, a valóságos neve: gazdasági hatalmasságok uralma.

A kevesek kezén felhalmozott tőke nincs tekintettel a tényleges emberi szükségletekre, kizárólag a profitért termel. Mindenáron és minden eszközzel a több pénzt kergeti. Hogy az árak ne essenek, cukor-, és kávé-hajórakományokat süllyeszt el a tengerbe, gabonagúllakat égettet fel, ugyanakkor, mikor milliók és milliók éheznek és sok szülő a munkanélküliség vagy alacsony munkabérek miatt még a gyermekek részére szükséges táplálékot sem tudja megvásárolni. – „*Van a világnak sok java, de nem jut mindenkinek elég; megterítik az asztalt a felsőbb 10.000 számára s millióknak csak a morzsák jutnak.*”

Vannak, akik azt hangoztatják, hogy az emberiség nyomorának oka a *gépek*, amelyek feleslegessé teszik a munkáskezeket. Nincs igazuk! A gépek, valamint a hitelélet is csak mozgató erők, amelyeket jó vagy rossz rendszerben egyaránt lehet használni s vagy a társadalom javára vagy kárára fordítani. Ne „*félre a gépekkel*”, mert ezek az emberi ész dicsősége, hanem „*félre a gazdasági hatalmasságok mai rendszerével, amely a munka legkegyetlenebb zsarnokságát, a fehér rabszolgaságot teremtette meg.*”

Benito Mussolininek, a XX. század legnagyobb államot és társadalmat formáló zsenijének ugyanez az álláspontja. A luddizmust, a gépek elleni harcot örültségnek tartja. Uralkodják az ember a gép felett, melyet elméje hozott létre és ne a gép uralkodják az ember felett. A gépmunkát úgy kell alkalmazni, hogy az felszabadítsa az emberi munkát a gyötrelmes fáradtságtól, viszont ne döntsön embereket nyomorúságba. A gépek eszközök legyenek a munkaórák csökkentésére, de ne eszközök a munkanélküliség és szenvedés megteremtésére.

A földet, a mezőgazdaságot is igen nagy részben a gazdasági hatalmasságok kerítették birtokukba, a másik hatalmas rész feudális nagy urak birtokában van. A sok nagybirtok száz és százezer földnélkülit nem enged földhöz, otthonhoz jutni. Ember is, föld is a hazátlan tőke uralma alá került, ami a legnagyobb bűn a nemzet életében.

„*Apokaliptikus, végzetes hatalom, – írja Prohászka – a koncentrált tőke, ez az újkori mammon, amely az erkölcstelenség sártengereit kavarja és a nyugati kereszténység egére ráborítja a világtörténeti ítélet éjjelét.*”

Ez teremtette meg a proletárok millióit, ez hajtotta hatalmába az emberiséget s „*vagy a munka igájába, rabszolgasorsra, vagy tányérnyaló szibarita sorsra kárhoztat milliókat, egyeseket és nemzeteket, sajtót, politikát, irodalmat, művészetet és hatalmat.*” Nem elég, hogy „*legyőzte a nemesség hatalmát és a királyokat, megvesztegetett minisztereket és népvézereket, igájába hajtotta az észet és művészetet ... beleült az erkölcsan székébe és meghatározta, hogy mi erkölcsös és mi nem. Ami a pénz hatalomnak kedvez, az erkölcsös is volt.*”

Az állami élet teljesen a gazdasági hatalmasságok befolyása alá került, s a gazdasági hatalmasságok uralmukat a nemzeti állam szuronyaira támaszkodva védik.

A szegénység

A gazdasági hatalmasságokkal szemben áll a szegénység, az ipari és mezőgazdasági munkások, kistisztviselők, kisiparosok és törpebirtokosok megszámlálhatatlan proletár hada. Ezek fogvicsorgatva viselik a szegénység jármát, anyagi és erkölcsi züllés, átok, káromlás jár nyomukban. Ezeknek a szegénysége nem a szent evangéliumi szegénység.

„*A modern szegénység bűn, igazságtalanság és jogtalanság, amely az égbe kiált.*” „Ez a szegénység a 7. parancsolatot lábbaltipró szociális rendből való. Az emberek szegények, mert kifosztották őket, kevesek elrabolják milliók keresményét. A szegénység a világot betöltő éles, rikácsoló prostitúció a milliókon elkövetett jogsérelem miatt, amely be nem gyógyul az által, hogy a jogviszonyokat paragrafusokba szedik, amelyek törvényesítik a rablást és fosztogatást.”

A modern kor szegényeinek nem kell a sorsukban való megnyugvást prédikálni, mert *Isten nem akar jogtalanságot és igazságtalanságot*. Igazságot akar a Földön is és Isten akaratát a több jog és több igazság szolgálatával nekünk kell teljesítenünk itt a Földön.

A jelenlegi gazdasági rendszer nem keresztény, a pénzelosztás nem jogos és igazságos. Ne állítsa senki, hogy ez az Úr Jézus akarata. Szomorúan látja Prohászka, hogy sajnos az Egyházban még mindig sok azoknak a száma, akik a

„Tízparancsolatot mindig csak az elnyomottak és kifosztottak megtört szemei elé tárják; a zsarolók és fosztogatók wertheimpénztárait pedig az egyház pártfogása és morális égisze alá helyezik”.

„Ne álljunk strázsát a mammon zsákmányai mellett, hanem teljes lelkiismereti szabadsággal, igazi apostoli bátorsággal mutassunk rá azokra a tűrhetetlen bajokra, amelyek a kereszténységet végleg tönkreteszik: először azért, hogy pogány, zsidó elveket léptetnek fel a társadalomban, másodsor azért, hogy az elvek alapján tömegelszegényedést, elkeseredést, elerkölcstelenedést létesítenek.”

Sokan ebben Prohászka zsidógyűlöletét vélik felfedezni, pedig Prohászka maga írja, hogy támadása nem a zsidófaj ellen irányul, hanem azon erkölcstelen fajzat ellen, mely származzék zsidó vagy keresztény vérből, hódol a kíméletlen fosztogatáson alapuló pénzszerzésnek. „Én nem vagyok antiszemita, amint nem vagyok antigermán, antigall, antiangol. *De én nem akarom az én magyar népemet feláldozni más hatalmas fajtának.*” A magyarságra legveszedelmesebbnek tartja a zsidóságnak és a németségnek azt a részét, amely nem kapcsolódott bele a sajátos magyar kultúrába és erre nem is törekszik.

Krisztus Egyháza

A szegények szomorú serege lassan öntudatra ébred, megismerte nyomorát és változtatni akar sorsán. Ez a törekvés helyes. Valóban az evangélium fogalmihoz közelebb áll az eltaposott néptömegek javára átalakított világ, mint a mostani gazdasági rendszer. Azért e mozgalmakban a papok, a nép vezérei álljanak az igazságtalanul kiszaroltak élére és vezessék őket, mert úgy kell tekinteni a modern szegénységet, „*mint törvényes rablók és fosztogatók által okozott kárt*”. Az Egyház a szegények anyja, az ügyefogyottak pártfogója, helye ott van tehát azok oldalán, akiket szeretnie kell, hogy igazaikért hevülve, jogaikért küzdve, ne a rombolás örültjeivé, hanem a haladás úttörőivé váljanak.

A szegényeket vasláncokkal, a gazdagokat aranyláncokkal szokta a hatalom békóba verni, csakhogy míg a szegény vasláncokban is szabad marad, addig az aranyláncok szolgává teszik az embert. Ma mindannyian békóba vagyunk verve, szorosan be vagyunk ékelve a liberalizmus rendszerébe. Ennek a kamataiból élünk, de hirdessük, hogy csak a körülmények kényszerítő hatása alatt van ez így. *A keresztény elvek mások!* Éppen ezért proskribálta, száműzte őket a liberális társadalom. A papok és a nép vezetői ne féljenek elszakítani az aranyláncokat. Nem kell félni a jövőtől, mert akkor a hívő népek szeretete és ragaszkodása fogja biztosítani az Egyház tekintélyét, ez pedig erősebb biztosíték, mint a diplomácia és kard hatalma.

A nemzetek demokratikus fejlődésében az Egyház feladata, hogy az emelkedő néprétegek pártjára álljon. Ezt tette mindenkinek példát adva a modern kor két hatalmas alakja: XIII. Leó és XI. Pius pápa. De ne higgyük, hogy az Egyház önmaga képes megoldani a szociális feladatokat, erre nem képes, hanem evangéliumával mindenkor szolgáltatni fogja az erkölcsi, ideális elveket, amelyeknek a szociális kérdések időnkénti megoldásában érvényesülniök kell.

Most, mikor minden mozog körülöttünk, mikor nagy szociális eszmék szerint készül berendezkedni a világ, mi sem lehetünk mozdulatlanok. Nem szabad elfelejtenünk, hogy „*a kereszténység bölcsője a démoszban ringott, mielőtt Nagy Konstantin biborpalástját borította az egyházra.*” Krisztus mondta az embernek: „Te testvérem vagy.” – Mindannyian Krisztus testvérei vagyunk!

„*Vigyázz tehát, ne tűrj, hogy páriák legyenek köztetek, mert az a hindu műveltség nyomorult fattyúhajtása. Testvérek vagytok! Ne tűrjétek, hogy helóták legyenek köztetek, mert ez a klasszicizmusnak nyomorult árnyéka. Ne tűrjétek, hogy legyenek köztetek számkivetettek, kiket száműz önzestek jogból, jóból, kenyérből. Ne tűrjétek! álljatok talpra.*” – Az Egyház

nem térhet ki a szociális munka elől, mert akkor a kereszténység lerázná kebléről a gyermeket, amelyet szült!

Sajnos, a múlt században a kereszténység szinte feledésbe ment. Úgy látszik, megelégedett az ócska színházi díszlet szerepével; „szomorú reliquia lett, amelyet ugyan még ki nem dobtak, de nem is tiszteltek. Beleélte magát a világot többé nem mozgó, csak régi emlékekből élőködő megtúrt szerepbe.” „A keresztény irányzat eliszapodásnak induló lagúna lett, amelyből az élet eleven áramai mindinkább visszahúzódnak”. Ennek meg kell szűnnie! Ki kell feszíteni a vitorlákat a friss, erős szelek elé. Vállalni kell a harcot, a küzdelmet az igazságért, Krisztusért.

Hirdessük tehát bátran, hogy a rendszerből, a bűnből eredő szegénység ellen mindenkinek küzdenie kell, aki szereti az Istent, mert a modern szegénység valóságos mérge a lelkeknek, amely gyorsabb vagy lassabb pusztulásba viszi az emberiséget.

„Ti áldozatai vagytok a bűnnek, az általam gyűlölt önzésnek, mely elnyomorítja a lelkeket és tönkreteszi a népeket; azért föl, emelkedjétek ki a szolgaság alávalóságából, de rosszat senkinek ne tegyetek.” Ezek – írja Prohászka – az Úr Jézus érzelmei a modern szegénységgel, az elszegényedés rendszerével szemben.

Régi és új nemzedék

A liberalizmus eszmekörében felnőtt nemzedék érzéketlen a szociális problémák iránt. A vezetők, bármely párthoz tartozzanak is, helyénvalónak tartják, hogy munka nélkül, vagy kevés munkával busás pénzeket vágjanak zsebre, mint bankok és vállalatok vezérei, vagy többszörös igazgatósági tagjai, olyan vállalatoktól, amelyeknél az alkalmazottaknak és munkásoknak bérjövödelme oly csekély, hogy abból családjaikat eltartani, és gyermekeiket rendesen táplálni nem tudják. Az ilyen emberek csak azt értik meg, hogy közük van ahhoz, hogy vajon a mészárszékekben döögöt árulnak-e vagy friss húst, mert azokból ők is vehetnek és elpusztulhatnak. Azt ne lehetne megérteniök, hogy az egész társadalomnak köze van ahhoz, hogy millió és millió embertársunk meg tudja-e szerezni munkájával családja számára a mindennapi kenyeret! Közünk van a szegények és gyermekeik életéhez, közünk van a dolgozó társadalom nyomorához!

Igen nagy szégyen, hogy társadalmunk még nem jutott el annak belátásához, hogy valamint a kolera-, pestis- és tüdővészbacillus közrossz, úgy a modern szegénység is közrossz, közigazságtalanság, közszégyen. Sajnos egész társadalmunk jogrendszere és lelkiisége még ma is pogány, nem keresztény. Ez a társadalom „*megérett arra, hogy kivágassék szüette fája és kiperzseltessék a méreggyökér*”.

Prohászka új világ közeledtét érzi, amelyben az a gondolat válik hatalmassá, hogy mindnyájan egy testet képezünk, és közös boldogságon dolgozunk. Ennek kialakításához új emberek kellene. Ami a mai társadalomban rothadt, abból friss élet úgysem hajthat ki. A fiatalságnak, a népi talajból kinőtt ifjúságnak kezében szeretné látni az ország sorsának irányítását, amely most a magyar parlókön letiporva, elnyomva éli szomorú életét. Ezek jelenthetnek csak új életet, ezek hozhatnak csak friss erőt, ők lehetnek csak a vajúdó új kor vezetői és irányítói.

A jövő útja

A magyarság sorsproblémája

Nemzetünk jövője attól függ, hogy vajon a századokon át életgyökereiben megtámadott magyarság ki tudja-e építeni a modern kor követelményeinek és saját egyéniségének megfelelő, *keresztény elveken települő és öntudatos nemzeti államot*, amelyben az egyén szabadságának legszélesebb fokú biztosítása mellett minden kérdésben az egész magyarság egyetemes érdeke lesz a döntő.

Prohászka felelete erre a kérdésre határozott „Igen!”

A magyar népet értelmi és jellembeli kiválóságai teszik erre képessé. Nem a libelarizmus eszmekörében felnőtt „úriosztályra” gondol; ezt szellemtelennek, elernyedtnak, elsorvadtnak látja, hanem a verejtékező, munkás, de elhanyagolt magyar népre, amely földet túr vagy műhelyekben dolgozik, *„amely a földet úgy szereti, amely keveset beszél, de sokat tesz, amely nem tüntet, de országot hord vállain.”*

Igen nagyra tartja a magyarság értelmi képességét, amelyet határozottan a tőle annyira becsült németeké fölé is helyez. Csudálja a magyar nép nagy intellektuális energiáját, hogy lelkesedik a szellemi javakért, mint amilyenek a hit, a szabadság, függetlenség, erény és hősiesség. Világnézete józan, amelybe beleszövődik a keleti lemondás és az a meggyőződés, hogy kimérte Isten a tudás határait és elfödé az embertől felséges titkait. Van azonkívül a magyar népben nagy akarati energia, amelyet igazságérzet, becsületérzés, türelem és megnyugvás jellemez.

Világosan látja a mai magyarság nagy hibáit is. Hosszú évek keserű tapasztalatai mondatják ki vele, hogy a középosztály gerinctelen, nincs öntudata, mindig csak a mindenkori kormányhatalom kegyeiben akar járni. Hazafisága csak frázisokban éli ki magát. – A feudális főurak is általában érzéketlenek a nagy népi problémák iránt. Politikai szereplésük sokszor csak nagyurak kedvtelése és az eredmény, hogy kisemberek nyögik a terheket és sarcokat.

„Ők zsákolnak, ők verejtékeznek, ők laknak rongyos falvakban, ők unatkoznak és gubbasztanak kietlen, elnyomott életük lapályán; muzsikok és helóták, mialatt fejük felett néhányan nagy hatalmi préferanszot játszanak.”

A nemzeti egység

Főbajunk, hogy: a magyar társadalom nem eléggé egységes, nemzeti közérzés tekintetében még nem kiforrott. A nagy tömeget nem fűti a nemzeti öntudat, így természetsszerűleg hiányzik belőlük a munkakedv, a törekvés ösztöne, a fejlődéssel járó harc vállalása a nemzet egyetemes érdekeiért. Hazafiasságában kevés a szociális érzés.

Valójában nincs itt magyar élet és igazi nemzeti érzés. Pedig megvolt ez hajdan!

Ott lobogott még a XVI. század végváraiban, de a hosszú harcokban kimerült. Megvolt ez Rákóczi zászlai alatt és fellángolt az 1848/49-i szabadságharcban, de a nemzeti akarat a hatalmas túlerők ellen nem győzhetett és utánuk kegyetlen erőszakkal akarták elfojtani az öncélú magyar életet.

Nem volt elég a tatár és a török pusztítások, évszázadokra Habsburg-provincia lettünk, s mint ilyen, Magyarország csak eszköz volt a felsőbb monarchikus érdekek szolgálatában. Beékelve egy nagy birodalom sok nemzetiségű népe közé, idegen érdekek szolgálatában valóban nem is fejlődhetett ki a nemzeti egység és szociális közösség érzete. Tulajdonképp

„már ezóta csonka az ország, csonka volt függetlenségét véve, csonka volt alkotmányosságát véve, csonka volt nemzeti életét véve.”

Nemzeti életünk szempontjából felbecsülhetetlenül súlyos csapás az, hogy a török, tatár és Habsburg uralom alatti pusztítások nagy nemzeti emlékeinket semmisítették meg. A régi magyar várak, a régi magyar katedrálisok, kolostorok, nemzeti hőseink és szentjeink, a nagy magyar királyok sírjai, nemzeti nagyságunk hirdetői vagy egészen eltűntek vagy romjaikban dűledeznek. A sok-sok ezer emlék helyett alig egy-kettő akad, amelyekből az ezeréves élet kőbe, ércebe, márványba vésbe sugárzanék lelkünkbe.

Székesfehérvárból, a hajdani királyi székhelyből is csak egy árva várfal maradt meg; ott áll a püspöki palota kertjében. Itt merengett Prohászka annyit a magyar múlttól és sírt a lelke.

„1700-ban még álltak Székesfehérvár kapui és falai, még állt Nagy Lajos mauzóleuma és talán Mátyásé is. Tudták akkor még, hogy a hatalmas romok közt hol vannak a szent királynak és fiának s a magyar királyoknak sírhelyei”. De eltemették a magyar történet élő, ható szellemét a romok sírjába.

„Lipót császár és király 1702-ben elrendelte, még pedig – atyai aggodalmas gondoskodásánál fogva” – s hogy „a hírneves Magyarországot” megszabadítsa a „tűlsók erőd terhétől” és éppen azért „kegyesen megengedte”, hogy „Székesfehérvár falait lerombolják.”

Ez volt a többi magyar vár sorsa is.

„Milyen nagyszerűen mutatkozott volna be a magyar apostoli király I. Lipót, ha a Szent István bazilikát felépítteti, s Nagy Lajos és Mátyás király mauzóleumait kijavíttatja, ha Szent Istvánnak, Szent Imrének és a magyar királyok sírhelyeit megjelölteti”. „A királyok sírhelyeit, az egy III. Bélát kivéve, ma sem tudjuk hol vannak, úgy, hogy Magyarországon jobban járt Gül Baba, mint Szent István és Mátyás király. Dehát ez Magyarország sorsa! Idegen királyok elhanyagolt provinciája voltunk; csak így lehetséges az a szörnyűség, mely Fehérváron a nemzeti szent tradíciók sorsa lett.”

Nemzeti elnyomatásunk hosszú, hosszú korszakában még nagyjaink sírjaihoz sem zárándokolhatott el a tépett-vert magyar nép, hogy ott múltjába és magába nézzen és erőt mérítsen.

Pedig mit jelentett volna, és mit jelentene ma is, ha mécseket gyűjthetnánk Szent István, Szent László, Könyves Kálmán, IV. Béla sírjain, és ha elzarándokolhatnánk Nagy Lajos és Mátyás király mauzóleumaihoz, hogy elhelyezzük a hálás nemzet koszorúit.

Fiatal magyarság

Most a világháború után ránszakadt az igazságtalan és pusztításaiban rettenetes trianoni béke: rabmagyar testvéreinket pusztítják, idegen börtönökben szenvednek. Azóta minden nap, minden óra, minden perc új és új magyar tragédia és kálvária. Népünknek ebben a nagy veszedelmében mindenki a közösség tudatára ébredt és millióknak előérzetétől van áthatva.

Ez a nemzet fel fog támadni, mert a rettenetes nemzeti katasztrófa nem tudta életerejét megtörni. Sőt most már itt is, ott is ezer és ezer tűz gyullad, a magyar feltámadás őrtüzei, amelyek hirdetik a magyar élni akarást, összetartást, munkakedvet és tettekézséget.

A fiatal magyarság nem tud belenyugodni a nemzet szomorú sorsába. Az aléltóság és csonkaság dacára egy szellemileg és gazdaságilag megújított Magyarország megteremtéséért dolgoznak, mert hisznek Istenben, a világ erkölcsi rendjében: a vérnek a mótely ellen, az igazságnak a hamisság felett való győzelmében. Ennek a fiatalságnak új lelki erényei lesznek: a radikális nemzeti érzés, összefogás, áldozatkészség, kitartó munka és a szebb magyar jövőért minden küzdelem vállalása. Az olasz földön is ez a szellem élteti és ragadja előre a nemzeti ébredést és meghozta a tavaszt.

Nálunk küszködőbb az élet, nehezebb az ifjú nemzedék számára az alkotó munkához való jutásnak a lehetősége, nehezebb az érvényesülés, mert a magyar közélet még ma is sajátos doktriner „eunuchságban” szenved. A vezető állásokat betöltő nemzedék legnagyobb része a régi generációhoz tartozik, amely a „liberalizmus és a fonnyasztó intellektualizmus maláriás levegőjében nőtt fel”. Ezek még ma sem értik, hogy mi a különbség az absztrakt elvek és a valóság, a jogrend és a nemzeti élet realitása közt. A rideg paragrafusok és a fogalmak éjszakájában úsznak, és lábuk alatt elúszik a talaj, a föld ... vérzik a magyarság.

A háborúban résztvett fiatal nemzedékben van magyar öntudat, tettekeszség, ők a vezetésre hivatottak. Akiket ne lehessen elkábítani hazafias szólamokkal, akiknek szemében minden elvnek, hirdetett igazságnak csak egy kritériuma legyen: a *tett*. Akik már egy új világ képviselői. Akik elismerik ugyan az önzés nagy mozgató hatalmát, de tudják azt is, hogy ennek törvényt kell, hogy diktáljon a közösség, az egész nemzet egyetemes érdeke. Mindenki a maga helyén az egésznek célját szolgálja s az egésznek ereje és fejlettsége által azután mindenegybes ember a maga tehetségével és helyén jobban érvényesül. A haza így nagy erkölcsi és gazdasági erőrendszer lesz, amely a haladást biztosítja és hordozza.

Az új nemzedék *erős kézzel* intézze a nemzet sorsának irányítását és legyen kitartó a munkában. Tervezetésekből, eszmékből, sőt még hősi harcokból sem élünk meg, ezek csak erupciók új világok kiemelésére az élet tengeréből, utána kell, hogy jöjjön *a kitartó, erős, céltudatos, megszervezett munka, amely az életet adja*.

Csak munkával a gazdasági térfoglaláson át jutunk el az államiságában és nemzeti érzésében újra feltámadt Magyarországhoz. *Hazaszeretetünkben is reálisak legyünk: ne az elvont eszmét szeressük, hanem a ködmönökben és szűrőkben vergődő népet, a dolgozó társadalmat és ezeknek sorsán igyekezzünk segíteni.*

A középosztály kultúráját lefelé éreztesse meg a néppel, vezesse azt, éljen sorsközösségben vele, mert különben elszigetelődik saját népétől és erejének forrásától.

Forduljon az ifjúság erőért, táborért a kapások és kaszások népéhez, a parasztsághoz és építsen ki nagy, hatalmas szervezetet, hogy közjóléti törekvései a tömegek törekvéseivé válhassanak. A párt képvisellete álljon szoros kapcsolatban a néppel, a nagy tömegekkel, töltsen meg őket lélekkel, szellemmel, viszont a tömegekből merítse öntudatát. Hit, erkölcs, tisztesség és szociális igazság szolgálata legyen ennek a pártszervezetnek a szelleme. Meg kell indítani ezt a népi szervezkedést, de vigyázzunk, ne régi, megszokott frázisok és receptek alapján, amelyek érzelmi hipnózist borítanak a nép agyára. Ma a Kossuth-nóta program már nem elég! Ma nemcsak eruptív energiára van szüksége a nemzetnek, hanem komoly, öntudatos, kitartó munkára, amellyel a jövő Nagymagyarországnak gazdasági alapjait lefektetjük. Reális irányzat kell, amely a gazdasági és kulturális törekvésekben a népemelést, a népérdek szolgálatát tűzi célul maga elé.

Hadsereg

A szeretet jegyében fogant és az igazságosságot szolgáló mozgalomnak szüksége van erőre, *hadseregre*. A magunk bőrén tapasztalhattuk, hogy mit jelent ez a szó: pacifizmus az erőtlennel és fegyvertelennel szemben. Ha boldogulni akarunk, szervezzünk erős hadsereget, mert erő nélkül nem lehet boldogulni.

„Az erő éppoly szükséges, mint a hit, mint az erkölcs, mint a fog. A világ tele van joggalansággal, de tele van az erő tiszteletével is.”

Mint Zrínyi a szigetvári hős, Prohászka is arra int, hogy csak a magunk erejében bízunk. „Ne bizakodjunk senkiben, ne támaszkodjunk senkire: idegenek kegyeire. Csak egy segít: Segíts magadon, dolgozz, állj a saját lábadra. Nagy nemzeti feladatunk a magyar munkának, a magyar társadalomnak megteremtése.”

A magyarság jövő útját kijelölő társadalmi reformprogramot is megadja Prohászka Ottokár. Ezeknek helyes és gyors megvalósításától függ a nemzet jövője. Reformtervezetét a következő fejezetekben tárgyaljuk:

1. A földreform.
2. A pénzgazdaság tarthatatlansága.
3. Munkaszervezetek.
4. Szövetkezetek.

Földbirtokreform

Prohászka a földbirtok elosztását Magyarországon gazdasági és nemzeti szempontból egyaránt nagyon egészségtelennek tartotta. Túl sok a nagybirtok, a kisbirtokokon túlszűfolt parasztság és földnélküli mezőgazdasági munkás pedig nem tud földhöz jutni, nem tud családjá számára „otthont” alapítani. Sehol a statisztika rideg számai az igazságtalanságot és a helyzet tarthatatlanságát élesebben nem vetíthetik elénk, mint a *földbirtok megosztásának aránytalanságában*.

Magyarországon 912.000 családnak van 0–5 holdig terjedő törpebirtoka, összesen 1.748.000 kat. hold: átlag még 2 hold sem jut egy családra. Ezzel szemben 1640 nagybirtokosnak összesen 3.780.000 hold földje van. Igen nagy azoknak a birtokosoknak száma, akiknek kezében 20.000 holdnál nagyobb földbirtok és hitbizomány van. Sőt van 80.000–200.000 hold nagyságú földbirtok is egy kézben. Az Országos Földbirtokrendező Bíróság 1921–1930-ig átlag 2–2 1/2 hold földet juttatott egy-egy igényjogosultnak. Ez nem földreform.

Az utóbbi évek egyik mezőgazdasági biztosítási statisztikája 778.000 földnélküli mezőgazdasági munkavállalót tüntet fel. Társadalmunknak ez a tiszta magyar rétege a legnagyobb nyomorban, minden képzeletet meghaladó, lealacsonyító viszonyok közt él. A magyar fiatalok falu-szemináriumának az ország elhagyott vidékeit bejáró tagjai oly helyzetképeket festenek ennek a türelmes, értelmes és dolgozni akaró, de a vezető magyar nemzedékek évtizedes mulasztásai miatt nyomorba süllyesztett és most boldogulni nem tudó társadalmi rétegnek viszonyairól, amelyek a legszörnyűbb vádak az elmúlt évtizedek vezető generációi ellen.

Igen sok család mezőn földbe vajt gödrökben lakik, táplálékuk egész éven át úgyszólván kizárólag csak burgonya. Akiknek valami kis viskójuk van, már jobb viszonyok közt élőknek számítanak, még ha télen át nem is fűthetnek benne. Ezekben a viskókban 2–3 család is meghúzódik, 10–12 ember, gyerekek, felnőttek, serdülő leányok és kamasz fiúk ott élnek összezsúfolva egy szobában. Ezek az igazi szegények. Ezeknek nincs még népkonyhájuk sem, de még annyi pénzük sem, hogy hosszú téli estéken gyertyát gyűjthassanak,

Prohászka állandóan arra törekedett, hogy segítse megszüntetni a barbár viszonyokat, e modern nomádságot s házhoz, földhöz juttassa azokat, akiknek nincs. Sokan a kivándorlás előmozdításával igyekeztek a bajon segíteni. Prohászka ezt a legnagyobb bűnnek tartotta és vádolta a vezető magyar társadalmat: kész csatavesztésnek mondja – például az 1904-es esztendő, mikor kenyérgondok miatt 200.000 magyar ember volt kénytelen itt hagyni hazáját. Elmentek az új világba kenyeret és hazát keresni, mert őseik vérrel megszentelt földjén nem akadt számukra egy talpalatnyi hely sem.

Csak egy nagyszabású fölbirtokreform segíthet. Sajátos viszonyaink közt legcélszerűbbnek tartja, ha nagybirtokosok, állami és egyházi birtokok, városok kigazdaságok létesítésére alkalmas földet és házhelyet juttatnának *örökbérletként* a földnélkülieknek. Azért örökbérletként, hogy az új gazdáknak ne kelljen a termés hozamát a vételár egyszerre való törlesztésére, hanem a nekik akár 90 évre biztosított föld megművelésére fordítani.

De nem elég a szegények földhöz juttatása, a földet alkalmas módon meg is kell kötni, hogy ki ne csússzék az új birtokos lába alól. Ezért kívánja, hogy a föld ne áru legyen, hanem önálló kategória, melyet éppen ezért külön szociális jog alá kell helyezni. Ez a szociális jog fogja érvényesíteni a társadalom és a nemzet igényeit a föld finansziális kezelésében, és érvényesíteni fogja azt a felfogást, hogy a magántulajdon a közösség és az állam nagy érdeke szerint nyer korlátozást.

A nemzet vigyáz arra, hogy a föld jó kézben legyen, hogy avval se a pénzkapitalizmus, se az önkény vissza ne éljen s így a föld célszerűen szolgálja az emberi és nemzeti élet fönntartását és kifejlődését.

„Ez a szociális érdek túzi ki az első és legfőbb célokat, amelyeknek alá van rendelve a magántulajdon, a kereskedelem és az eladás-szabadság is. Ami az egészsnek, a nemzetnek káros, arra nincs magánjog. Nincs joga a kapitalistának, hogy összevegyen határokat és vadaskertet kanyarítson belőlük.”

A magyar népi érdekekért folytatott állandó küzdelme dacára szomorúan látta Prohászka püspök, hogy egyre több és több föld kerül a bankok és a nagytőke urainak kezébe. A magyar vidék képe ma a végtelenbe tetsző tanyák szomorú sorozata, holott helyükön a földbirtok helyes megosztása esetén ezer és ezer magyar falu tornyai és megelégedett nép hirdethetnék a magyar életet, a népi erőt és az igazi kultúrát.

A földbirtokreform ellenzői, nemzetgazdászok azzal érvelnek, hogy a nagybirtokok felosztása esetén a nemzeti termelés csökkenni fog. Lehetséges, de nézzük meg a mérleg másik serpenyőjét is. Magyar családok tízezrei juthatnának földhöz, otthonhoz, kultúrához. Nemzetgazdasági szempontból pedig ez a fontosabb.

A jól elosztott, jól művelt s jóllakott föld nevelhet csak boldog, öntudatos népet, erős nemzetet. Azokban a milliókban, amelyek csak a plutokráciát, a kevesek gazdagságát növelik, nincs köszönet, mert ezek a milliók *„a földből és bérkaszárnnyákból, az azokban elnyomított s gyárakban kizsárolt százazrek véréből halmozódtak fel.”* Ezek nem szolgálják a népi rétegek jólétét.

Az a nemzet, amely csak a pénzspekuláció számóriásait nézi, értelmetlen gazdálkodást folytat és az elmaradottság bélyegét süti magára. Legnagyobb nemzeti érdek, hogy a nép belegyökerezzen a földre. *„Minél több embernek van biztosított része a földből, annál biztosabb magának a nemzetnek az élete.”*

A földet nemcsak absztrakt, csak pénzértéknek tekinti, hanem értékeket termelő és minden termelést megelőző valóságnak. Meg kell akadályozni, hogy e valóság és a munkás ember közé továbbra is személytelen nemzetközi hatalom ékelődjék. Pedig ma ez történik! A nemzetközi tőke egyre hódítóbban veti meg lábát a magyar földön és kiemeli a népet birtokából. Ez okatlan nemzetellenes állapot, amelyet meg kell szüntetni.

Az okos nemzeti birtokpolitika arra irányuljon, hogy a föld a nemzeté legyen, hogy minden dolgos munkáskéz hozzá is tudjon jutni a földhöz és a termelés eszközeihez, de állandósuljon is a birtok, mert az csak így válik otthonná. Ez hozhatja csak meg egy gyökereiben mély kultúra kivirágzását, mert *„batyuban kultúrát hordozni nem lehet”*.

Hadviseltek

Prohászka különösen a háború éveiben foglalkozott sokat a földbirtokreform kérdésével, mert átérezte, hogy a világháború véres harcaiból hazatérő katonák nem lehetnek idehaza földnélküli éhenkórászok. A magyar hadsereg, a mi katonáink nem zsoldos sereg volt, ha a hazáért harcolt. Nem szabad megengedni, hogy a háborúból hazatérő hőseink arra döbbenjenek, hogy nem volt miért harcolniok és csonkán, betegen, nyomorogva, koldustarisznyával a vállukon kóboroljanak.

A háborúban résztvetteknek az egész nemzet folytonos adózással tartozik. Földet kell juttatni a katonáknak, az elesettek hozzátartozóinak és az árváknak. Ha valakinek joga van ebben az országban a földhöz, elsősorban azoknak van joguk, akik vérüket hullatták érte, akik a halálmezőkön jártak.

„Nincs az a gróf, nincs az a herceg, nincs az a püspök, akinek annyi joga volna az ősi földhöz, a hazai kenyérhez, mint annak a hősnek, aki saját vérével küzdötte azt ki.”

Prohászka ki is dolgozta részletesen földbirtokreform tervezetét főleg Malcomes Gyula v. km. tanácsos gyakorlati terveinek figyelembevételével. Tervezetét a Magyar Gazdaszövetség 1916. ápr. 13-i közgyűlésén ismertette.

A mozgalmat oly nagy jelentőségűnek tartotta, hogy így írt róla:

„Ha az indítványomban lefektetett nagy szociális feladatot megoldjuk, megalkotjuk 1848 óta a legnagyobb reformot Magyarországon.”

Örökbérletrendszer

Örökbérletrendszer tervezetének néhány főbb pontját az alábbiakban ismertetem:

1. §. Akció indítandó az iránt, hogy bizonyos mezőgazdasági területek az államnak haszonbér ellenében örökbérletbe átengedendők.
2. §. Az állam ez alapon biztosított bér igénye a hivatott tényezőkkel való megegyezés s a törvényhozás útján kiterjedne a a) hitbizományokra, b) egyházi javakra, c) a közalapítványi birtokokra.
3. §. Igénybevétel csakis a mezőgazdasági megművelésre alkalmas területekre vonatkozik.
4. §. A bérigényt az állam részéről nem kellene érvényesíteni: a) ha az egy kézhez tartozó mezőgazdasági terület 10.000 katasztrális holdnál nem több. b) A házi kezelésben levő mintagazdaságokra.
5. §. A vételár az eladónak a hazai földhitelintézetnél szokásos terv szerint lenne kifizetendő.
6. §. A bérösszeget vegyes bizottság állapítja meg, amelybe az állam és a bérbeadó részéről egyenlőszámú tag küldetik ki.
7. §. Az állam által való bérbevételnél az átveendő területekhez tartozó épületek, kisebb erdőségek is átveendők.
9. §. Az állam által átveendő területek után fizetendő közterheket az állam vállalja.
11. §. *Az állam által ekként bérbevett területekből 15–35 kat. holdig terjedő kisbirtokok alakítandók.*
12. §. *Amennyiben az állam által bérbevett területekhez olyan épületek tartoznak, amelyek egy középbirtok létesítését teszik szükségessé, úgy ezen épületek körül egy, 350 kat. holdat meg nem haladó középbirtok létesítendő.*
13. §. A 11. § értelmében alakítandó kisbirtokok örökbérletbe adásáról intézkedik. Nemcsak a hadviseltek, de a földműves osztályhoz tartozó derék polgároknak is adományozható az örökbérlet, a nők közül azoknak, akiknek férjük elesett a háborúban és kiskorú gyermekeik vannak, vagy olyan asszonyoknak, akiknek a fia elesett a háborúban s kiskorú gyermekei vannak. Továbbá megbízható külföldi visszavándorlóknak.
14. §. Örökbérletet nem nyerhet az, akinek 8 kat. hold vagy ennél nagyobb birtoka van, vagy pedig oly birtok tulajdonosának egyedüli gyermeke vagy örököse.
16. §. Az örökbérletet nyert egyén tartozik az állam részéről megállapított bérösszeget fizetni s a bérlethez tartozó területek utáni közterheket viselni.
18. §. Az örökbérlet az első bérlő lemenői közül mindig az első fiúra száll, anélkül, hogy ez örökbérletből kifolyólag testvéreivel szemben bármilyen megváltás vagy kárpótlás fizetésére lenne kötelezve.
20. §. Egy kézben csak egy örökbérlet lehet.
21. §. Örökbérletet albérletbe adni tilos.
22. §. Az örökbérlet megszűnéséről intézkedik.

A megjegyzések rovatában az egyes pontokra vonatkozólag részletes magyarázatot is ad.

Prohászka elgondolásának életrevalóságát bizonyítja, hogy nem 1–2 hold földet akar juttatni a földnélkülieknek, hanem egy tagban 15–35 holdat, tehát olyan területet, amelyen eredményesen és racionálisan lehet gazdálkodni. Felszerelésre és a birtok vezetésére forgótőkére van szükség, Prohászka ennek előteremtését is szükségesnek tartja.

Benito Mussolini telepítési programjának elvei megegyeznek Prohászka földreform tervezetének alapelveivel is. Mussolini 15–25 hold területet juttatott a nagy olasz mocsarak lecsapolása után nyert területekből a hadviselteknek, de Mussolini még a teljes gazdasági felszerelést is megszerezte számukra, sőt a lakóházakat is fölépíttette és ezeket is bérbe adta a telepeseknek, így teremtette meg ezer és ezer boldog ember otthonát. Mussolini legutóbbi észak-afrikai telepítései új 10.000 családot juttattak földhöz.

Meg kell említenem, hogy Prohászka a főrendiházban is indítványozta, hogy a latifundiumok 10.000 holdon felüli területeit juttassák örökbérletek formájában a harctéren kitűnt családok földművelők kezére, de indítványát még a szociálisabb érzésű főurak is elvetették.

Prohászka azonban nemcsak szóval hirdette a földreformot, gyakorlati megoldása végett a kommunizmus után tervezetet nyújtott át Dr. Csernoch János bíboros hercegprímásnak az egyházi birtokok örökbérletbe adásáról, saját hatáskörében pedig megvalósította a tésí parcellázást.

A földbirtokreform megoldása és a telepítés megszervezése ma már kormányprogram lett; ezek megvalósításánál Prohászka tervezetét is figyelembe kell venni. Csak az általa hirdetett örökbérletrendszer alapján lehetséges a nagyobb arányú telepítés megoldása.

A pénzgazdaság tarthatatlansága

Prohászka a mai gazdasági és társadalmi állapotokat már nem is állapotoknak, hanem romoknak tartja, amelyek fenyegetően vádolják a liberalizmus gazdasági rendszerét.

Társadalom csak természetes alapokon állhat fenn; alapjait a valóságos birtok és a valóságos munka képezik. A liberalizmus gazdasági rendszere felszabadította a szabadszerzés vad ösztönét és lehetővé tette a pénz mindenáron való hajszolását. Ez a gazdálkodás szemfényvesztően ügyes, de nem természetes. Fikciókra épít, hogy megrabolhassa a tényleges munkát és a termelő tőkét. Ilyen gazdasági rendszer – természetszerűleg – nem állhat fenn, erre egészséges társadalmat építeni nem lehet. Ez a rendszer magában hordja a válságok és krízisek magvát és a társadalmi rend teljes felborulására vezet.

A liberális gazdasági rendnek már kiindulási pontja is a munka értékelését illetően teljesen hamis alapokon nyugszik. Adam Smith szerint az a munka produktív, mely reális eladható, pénzben beváltható árukat produkál, improduktív pedig, amelynek termékeit nem lehet eladni.

„Bámulatos – írja Prohászka –, hogy az ilyen definíció kiindulási pontját képezheti egy ekonimikus szisztémának, és pedig nemcsak azért, mert hamis a produktív és improduktív munkáról adott fogalma, hanem azért is, mert önmagának mond ellen és önkényűleg jár el a definíciónak a dologra való alkalmazásával.”

Tévedés, hogy csakis a pénz képezi az értéket. A tárgyak értékét szükségességük adja meg. Az érték meghatározás másik két tényezője: a tárgynak a természetben határolt és megszabott mennyisége és a reál fordított munka.

A szükséglet a munka forrása és hajtókereke. A munka arra való, hogy az embernek megfelelő létet biztosítson, hogy megszerezze azt, amire szüksége van. Szükségeink pedig kétfélek: a) fizikai létünk szükségletei, b) erkölcsi és szellemi szükségletek. Ez utóbbiakat a liberális gazdasági rendszer nem ismeri el és csak az ipari munkát tartja produktívnak. Ez a legdurvább materializmus, amely fenn nem állhat, hiszen az ember nemcsak fizikai, de épp úgy, sőt sokkal inkább pszichikai lény is, és mindkét természetnek megvannak a szükségletei. A liberális gazdasági rendszer nincs tekintettel az ideális javakra: ez által kivetkezteti az embert személyi és egyéni sajátságából, és áruvá degradálja. Célja nem a jogos emberi szükségletek mindenki számára való biztosítása, hanem kizárólag a minél több pénz hajszolása. Ez a rendszer a gazdasági hatalmasságok kezében hihetetlen pénzgazdaságot halmozott fel és ez a felgyülemlett sok pénz a forrása a nagy válságoknak és kríziseknek.

A pénz bálvány lett. Nem a valóságos érték, hanem az érték jele, a pénz uralkodik a világon. Ezt az uralmat, ezt a rendszert hívjuk pénzgazdaságnak, financiaális kapitalizmusnak. Ameddig ennek uralmát meg nem döntik, addig tart az emberiség nyomorúsága.

A bajok eredetét kutatva, az alapvető hibát abban találjuk, hogy a most divó gazdasági tan minden pénzt tőkének tekint. Pedig a tőke és pénz nem ugyanaz; ez a legszörnyűbb tévedés!

Tőke alatt csak a termelés eszközeit kell érteni; tehát a termőföldet, az ipari nyersanyagot és azokat az értékeket, amelyek a termelésbe befolyanak és értékük egy részét azokba átviszik, mint a gépek, a gyárak; ez az igazi termő elem. Ez a tőke. A tőke és a rája fordított munka adja a termést. Termésből csak a termésben reálisan résztvevő tőkének és munkának van joga részesedni. Ma ez nem így van: minden pénz tőkének számít, mely munka nélkül szed kamatokat a termelőktől. A modern pénzgazdaság jól ismeri a mesterfogásokat, hogy hogyan terelheti teljesen magához a pénzfolyamot, a termelő munkának pedig annyi sem jut belőle, hogy abból a szükségleteket fedezni tudja. Ez okozza a forgalom fennakadását. Nincs elég fizetőképes fogyasztó.

A világ bajainak oka tehát: 1. Kevesek kezén rengeteg pénz halmozódott fel azért, hogy elszipolyozták a pénzt a tényleges termelő munkától és most az árakat kényük-kedvük szerint szabhatják meg. 2. Az emberek nagy tömegének még annyi pénze sincs, hogy elsőrangú szükségleteiket meg tudják szerezni. Ezek tehát a fogyasztás számára úgyszólván teljesen elvesztek.

A helyzet tarthatatlan, új gazdasági rendre van szükség. Addig kell segíteni, míg a társadalom erői a mélyről nagy pusztító lökéssel ki nem törnek, nehogy eszeveszett vadságukban olyanok közt is pusztítsanak, akiknek semmi közük sincs a finansiális kapitalista rendhez.

Ha orvosolni akarjuk a bajokat, meg kell keresnünk azokat a tényezőket, amelyek a kevesek kezén való pénzfelgyülemelést lehetővé teszik. Ennek három főténytényezője van:

1. az árképzés rendellenessége,
2. az értékképzés rendellenessége,
3. a pénz függetlensége a reális termeléstől a kamatszedésben.

Árképzés

Az ár akkor volna igazságos, ha az értéknek felelne meg, hisz a valóságban ezzel teljesen fedik egymást. Az árképzés azonban a modern nemzetgazdaságtanban teljesen meg van hamisítva. Az lenne a természetes állapot, ha a fogyasztás szabályozhatná a termelés ütemét, ekkor alakulnának ki reális árak. Sajnos, ez nem így van. Az árakat az üzérkedés lelketlensége regulálja. A modern pénzgazdaságnak egyik főhibája, hogy az ár nem fejlődhetik ki természetesen.

Az üzérkedés szellemének központja a tőzsde, ahol a spekuláció papiros értékeket vesz és elad, eseményeket költ, rémhírekkel kürtöli tele a világot, csak hogy emelhesse vagy leszállíthassa az árakat, a szerint, amint több nyereségre van kilátás. Mint rikító példát, egy esetet fel is jegyez Prohászka. Leiter Levi József egy hónap alatt 20 millió dollárt vágott zsebre a búzaár természetellenes felemelésével, 100.000 mázsa búzával dolgozott, persze anélkül, hogy ez meg lett volna neki ténylegesen.¹ Ő tehát se nem aratott, se nem vetett, csak üzérkedett és nyert 100 milliókat, elvonva a hasznot a verejtékező emberi munkától. Az ilyen üzérkedést a legnagyobb fokú kapzsiság diktálja, de ezt a liberalizmus rendszere lehetővé teszi. Természetellenes állapot az, hogy a pénzkapitalista üzérkedéssel pénzt csinálhat anélkül, hogy a valóságos értékekbe munkát fektetne bele. Ez az átka a pénzkapitalista rendszernek és ezen is fog elbukni. Ezt a gazdálkodást rabló hadjáratnak nevezi Prohászka, amely rabbilincsbe veri a munkát és termelést.

Az árak igazság szerint a valóságos viszonyoknak kifejezői, az élet szükségleteihez alkalmazkodnak. Ezért az árak megállapítása azok joghatósága alá tartoznék, akik a birtoklást és a termelést szervezik és intézik. Üzérkedés, lelketlen spekuláció nem képezheti alapját az árrendezésnek, mint ez ma dívik, hanem a társadalmi viszonyok, életszükségletek és társadalmi célok. Ezek majd a közösség hasznát tartják szem előtt s kiindulnak abból az elvből, hogy a munka képezi forrását a termelésnek és minden embernek munkája után joga is van a terméshez és az élethez.

Értékképzés

Vannak reális tárgyi értékek, mint búza, föld stb. és vannak olyan értékek, amelyek papírok és fikciók. A pénz mindig csak jele a valóságos értéknek. Az alapos és erkölcsi hitel is valóságos érték, a nemzetgazdaság tényezője. De a hitel is természetellenes gazdálkodással

¹ Ezt az esetet Prohászka *A pénzgazdaság tarthatatlansága* (Magyar Sion, 1898) című cikkében írja le. A cikket az elektronikus változat közli a Függelékben (lásd 30. oldal).

dagadhat, és oly értékeket csinálhat, amelyek csak fikciók, nincs reális alapjuk. Azonban ezen fiktív értékek után is kamatokat szednek, ezt pedig reális munkának kell előteremtenie. *Tehát: képzeletes érték egyik oldalról és a reális munkától elrabolt kamat más részről. Ismét az árképzésnél is tapasztalt természetellenes állapot.*

Manapság óriási vagyon fekszik képzeletes értékekben. Hány millióra, milliárdra rúgó értékek fekszenek állampapírokban, kötvényekben stb. s ki tudja valójában, hogy mi a reális mindezek mögött. Meddig tarthatók fenn e fiktív papírok értékei? Már 1898-ban így ír Prohászka:

„Ki kezeskedik arról, hogy azok az óriási összegek, melyek a börzén forognak, összegek, melyekhez a nemzeti vagyon, az egész forgalom, millióknak léte fűződik, – holnap áprilisi hóképen össze nem olvadnak.”

Azóta ez bizony megtörtént és a börzespekulációra beugratott tömeg a vásárolt értékpapírok szinte teljes értéktelenedése alkalmával minden vagyonát elvesztette.

A képzeletes értékek ma is uralkodnak és szívják vámpír módjára a reális termelő vérének erejét. A dolgozó rétegeknek tönkre kell menniük, mert rettenetes sok vagyon van képzeletes tőkében, fiktív értékpapírokban, amelyek kamatait fizetni kell és pedig a produktív munka terményeivel. Külön is kiemeli Prohászka, hogy csak például a „kibocsátó árfolyamok” is micsoda hihetetlen „értékképző” találmány. Amit például 100-nak mondanak, ezért csak 90-t vagy 80-t adnak vagy még kevesebbet. Szóval mondjuk 100 pengő névértéket megvettek 70 P-ért, de azért a fennmaradó 30 pengő után is fizetendő a kamat. Tegyük ezt át milliókba, és borzadva látjuk, hogy a dolgozó társadalomnak reális munkában mit kell produkálnia, hogy csak a fiktív értékek kamatját előteremtse. Állammal, magánossal, vállalattal egyaránt ilyen bűnös fikcióval dolgozik a fináncvilág és a fiktív értékek szolgálatába hajtja a valóságos értékeket.

Az államoknak és a termelő munkának az ilyen szédelgésen alapuló pénzszerzéssel minél előbb le kell számolnia, mert az a teljes tönkrejutáshoz vezet. Változtatni kell a mai állapotot, és pedig úgy, hogy:

„Ne a pénz legyen az úr; ne a névérték szedjen kamatot; ne a szédelgős hitel zavarja a birtokviszonyokat, hanem a reális termelés, a munka, a szolid hitel tartsa kezében az osztó igazság mérlegét.”

A pénz függetlensége a reális termeléstől a kamatszedésben

A harmadik főoka a gazdasági krízisnek. A tőke a reális termelés egyik tényezője; de vigyázzunk: a pénz nem egyenlő a tőkével. A pénz csak akkor lesz tőke, ha befektetik a reális termelésbe és a munkával együtt végzi a termelést, élvezni annak gyümölcsét, ha virágzik a vállalat, de részes a rossz évek veszteségeiben is.

A kölcsönpenzt nem tekinthetjük tőkének, mert az független a termelés esélyeitől; kamatot kell fizetni, függetlenül attól, hogy virágzik-e a vállalat vagy ráfizetéssel dolgozik. Érdekesen mutatja be Prohászka egy vasútépítés példáján a kölcsönnek, ennek az áltökének káros szerepét. – Részvénytársaság alakul vasútvonal építésére. A részvénytőke nem elegendő, a financia felajánlja a kölcsönt, rátáblázza a pénzt az épülő vasútra, az épületekre, nyersanyagokra, hogy teljesen biztosítsa magát, s azonfelül kiköti a busás kamatot. Ha a vállalkozás nem sikerül, a részvényesek elvesztik pénzüket, de a pénzhatalmasság az ő „prioritásaival” semmit sem veszít. Viszont, ha jól megy a vállalkozás, akkor is jár neki kamat. Ez a kölcsönpenz nem tőke, hisz nem lépett be a termelési folyamatba, csak biztosított helyen várt és szedte a kamatokat. A részvényesek, akik aktív részesei a termelésnek, fizetik a fináncapitalistának a kamatokat, amelyeket nem lehet a termelési folyamatból megokolni.

Kamat tulajdonképp csak a termelő tőkének járna, a finánc kapitális pedig nem termelő tőke, hanem egy a termelés esélyein kívül álló biztosított pénztömeg. A kölcsönpenz tehát

csak fiktív tőke, nem termékeny gazdaságilag, nincs is joga a termelési haszonra, és mégis jogilag gyümölcsöt hoz. Sajnos, a jogfejlődés áttörve a középkor uzsora tilalmát, tőkének deklarálta a kölcsönt és kamatot rótt ki a termelőtől, de nem a termelésből.

A pénzt tehát termeléstől függetlenül produktívnek tekintik, holott termékenység csak a reális termelésben van; haszonrész csak a termelésben szereplő tőkének és munkának járna, és ennek nagyságát a termelés esélyei határozzák meg.

A pénz önmagában való termékenysége jogilag elismertetett. A pénz mindig kamatozik, olyan nagy hatalom, amelynek nem árt se fagy, se jégeső, se áradás, se aszály: a kamat mindig jár. Természetes, hogy így minden pénz a fiktív tőkék felé irányul, ott felhalmozódik és a termelést végzőktől elvonul. „Valóságban a nyakunkon ülnek a fiktív kapitális milliárdjai, nem dolgoznak, nem kockáztatnak, és iszonyú kamatokat szednek a termelésből.” Ez nem igazságos, nem észszerű, de nem is természetes! Ki kell mondani a pénz improduktivitását. Le kell kötni a pénzt a valóságos termeléshez, és a valóságos értékekhez, amelyeknek lényegében csak csereeszköze. Ezzel egy csapásra megszüntethetnők a termelő munka kirablását.

Nézzük: mi a helyzet a mezőgazdaságban? A gazda meg van szorulva, kölcsönt vesz fel, amelyet betábláznak házára, földjére; a kamat és tőketartozás előre meg van határozva. A mezőgazdaság azonban nem hoz annyit, hogy annak jövedelméből a magas kamatot fizetni lehessen, vagy ha a gazda mégis fizeti, nyomorúságban tengődik. A földteher az anyakönyvek lapjain egyre növekszik, növekszik. Jó termésű évben valahogy még csak elkínlódik a gazda, de mi van akkor, ha rossz a termés, vagy ha esik a gabona ára? A kamatfizetés és a tőkebiztosítás ezzel nem törődik, nem nézi a termelés valóságos viszonyait, nem veszi figyelembe a természet és a termelés törvényeit és eredményét. Neki jogilag jár a kamat, tehát behajtja. Így kerülnek egymás után újra az állatok, a ház, a föld.

Tarthatatlan állapot, hogy a kölcsönzés szerződése független a valóságtól: mindig szedheti a kamatot. *Kiáltó ellenmondás van a valóság és a kölcsönnek önkényesen megállapított feltételei közt.* Ez az ellenmondás oly kegyetlen és oly következetes, hogy a legnagyobb veszedelmet rejti magában. De majd – írja Prohászka –

„Egy általános mezőgazdasági és annak révén nemzetgazdasági krízis fogja az emberek öntudatára hozni, hogy természetellenes szerződések szerint természetet művelni, s emberi életet berendezni nem lehet.”

Alapjaiban kell megváltoztatnia a fennálló gazdasági rendet. Nincs más orvosság, mint a pénz improduktivitásának kimondása. Csak annyi kamat fizetendő, amennyi a konkrét termelésbe befektetett pénznek jár. A kölcsönt csak mint részvényt kell felfognunk s a kölcsönadó csak a befektetett tőke arányának megfelelő hányadot húz a termésből.

Első pillanatban a gyakorlati kivihetőséget illetően óriási nehézségek tornyosodnak szemünk előtt. Nem csal-e meg a gazda? A kölcsönt adó mennyiben szólhat bele a termelésbe? stb. Ez természetes. De ez csak a szervezetlenség stádiumában érheti e nagyszabású nemzetgazdasági reformgondolatot. Tudnunk kell, hogy nemzetgazdasági reformokat nem lehet alkalmas szervezetek és intézmények nélkül életbe léptetni. Míg e szervek hiányoznak, addig a gondolat is kivihetetlen, de mihelyt megvannak, a reformok is kivihetők.

A kölcsönpénzt nem az egyeseknek, hanem a földhitelintézeteknek kellene közvetíteniük, amelyek nem záloglevelet, hanem birtok-részvényeket bocsátának ki. A részvények értékét minden évben külön határoznák meg a termés eredménye alapján. A termés minőségét nem a magánosok, hanem a mezőgazdasági szövetkezetek állapítanák meg.

Prohászka reformeszméinek gyökerei az élet realitásában vannak. Ezek megvalósítása érdekében először a kizsákmányoltaknak tisztán kell látniok helyzetüket, azután meg kell

alkotnók szervezeteiket, mert az egyes ember gyenge. Arra nem lehet számítani, hogy a harmónia valaha is a pénzkapitalizmus jóindulatú megértése folytán fog kialakulni. A pénzgazdaság tarthatatlanságát állandóan feltáró szervezetek, a tömegező, az egységes fellépés s állandó küzdelem fog arra vezetni, hogy a gazdasági élet új alapokon a természetesség, igazságosság és emberségesség elvein épüljön fel. Ez az átalakulás meg fog történni az egész világon. *Addig is a társadalom elnyomott rétegei munkaszervezetek és szövetkezetek alakításával enyhítsenek sorsukon és fektessék le az új gazdasági és társadalmi rend alapjait.*

Munkaszervezetek

A liberalizmus gazdasági rendszere a féktelen spekuláció megengedésével kevesek erkölcstelen meggazdagodását és a nagy tömegek rémitő elszegényedését eredményezte. Az emberekben megrendült a hit, a tekintély tisztelete süllyedt, a végbomlás és végpusztulás veti előre sötét árnyékát.

Prohászka a legélesebb vonalakkal rajzolja meg a való helyzetet, hogy megmozdítsa az emberek lelkiismeretét, és könyörtelenül rámutat a mai társadalom könnyelműségére és lelkiismeretlenségére.

„Láttam előbb is nyomorúságot. Láttam kiuzsorázott milliókat, robotban elnyomorodott gyermekeket, de erre azt mondták: Egyszerre nem lehet; a ma mégis csak jobb, mint a tegnapi volt és a holnap majd jobb lesz, mint a ma. – S én elhittem és ezren elhittük, talán csak azért, mert kényelmes volt nekünk azt úgy elhinni, elhittük és nyugodtan aludtunk, míg ezer és ezer asszony rossz világítású, bűzös szobában éjjeleken át varrt, hogy nyomorult falat kenyerét megkeresse. Ha eszünkbe jutott mégis, hát megfordultunk a másik oldalunkra és azt mondtuk: egyszerre nem lehet. Örök szegyenünk, hogy ezt elhittük. Vagy ostoba vagyok, aki nem látok, – vagy gazember, aki látni nem akarok. Nekünk nem lett volna szabad józan eszünk és érző szívünk dacára hinnünk azoknak, akik azt hazudtak nekünk, hogy egyszerre nem lehet.”

Lássuk be, hogy hibáztunk és most sürgős cselekvésre van szükség, mert a szegénység roppant súlya alatt összeroppanik a világ és rettenetes pusztító erők törnek fel a mélyről.

Meg kell szüntetni a termelés anarchiáját és a javak elosztását igazságossá kell tenni.

A jövő századot a munkaszervezkedés századának kell kiépítenünk, amelynek főirányelvei lesznek:

1. a munka jogainak érvényesítése,

2. a mai anarchikus termelés megszüntetése és az észszerű termelés megszervezése és irányítása,

3. a jövedelem igazságos elosztásának biztosítása.

Jelenleg az a helyzet, hogy a gyáripari termelés a modern és egyre tökéletesedő gépek segítségével hihetetlenül nagymérvű és a fogyasztás nem tud vele lépést tartani, mert az emberek igen tekintélyes része munka nélkül van, vagy ha dolgozik is, oly csekély a jövedelme, hogy mint fogyasztó, alig jöhet tekintetbe.

Ne gondoljuk azonban, hogy a nagy válságnak, a nyomorúságnak a gépek az okozói. Aki ezt gondolja, hasonló ahhoz az emberhez, aki azt állítja, hogy a puszkapor volt az oka annak, hogy a törökök Magyarországot másfél évszázadon át igájukban tartották. Ennek oka nem a puszkapor, hanem a török erő volt! *A gépek is csak eszközök a gazdasági hatalmasságok kezében és rossz rendszerben természetesen a rosszat szolgálják, de ezzel siettetik egyúttal a mai gazdasági rendszer bukását is.*

Nem állhat fenn társadalom úgy, hogy a termelés ne legyen tekintettel a nagy tömegek szükségleteire és az egyén szociális és emberi jogait el ne ismerje. Nem állhat fenn gazdasági rend úgy, hogy a termelés és a fogyasztás közt természetes összhang ne legyen.

Összeomlás

Prohászka éles elméjével a jelenlegi gazdasági rend természetellenes voltából kikövetkeztette, és állandóan hirdette, hogy nagyarányú rengések fogják megrázni a világot, amelyek majd a gazdasági és társadalmi rend gyökeres átalakításához vezetnek.

Aminek bekövetkezését Prohászka világosan látta, az a legszörnyűbb mértékben először az Amerikai Egyesült Államokban következett be; itt tudvalevőleg a szabadversenynek semmi korlátja nem volt, még a közművek, víz-, elektromosművek, vasutak, stb. is, minden közösségi ellenőrzés nélkül magánkézből voltak és az árakat, a termelést, a munka ütemét teljesen a versenyzők üzleti elhatározása szabta meg. A „prosperity”-t a leghíresebb amerikai gazdasági szakemberek vég nélkül tartották, mígnem 1929 októberében váratlanul bekövetkezett az összeomlás, amely évről-évre egyre kegyetlenebbül érezte hatását. A munkanélküliek száma hirtelen felszökött 15 millióra és az Egyesült Államok lakóinak egyharmada minden kereset és kenyér nélkül volt. 1932-ben a farmerek tömegesen elhagyták földjeiket abban a meggyőződésben, hogy így legalább vagyonuk roncsait megmenthetik és a földtől való menekülés megóvjá őket a további elszegényedéstől.

Berozdásodott mozdonyok és vasúti kocsik ezrei álltak elhagyottan a vasútvonalakon, az utak tele voltak haszontalan, feleslegessé vált teherautókkal, amelyeket tulajdonosaik elhagytak. A bezárt gyárak kapui előtt naponta tízezrek könyörögtek valami kis munkáért bármily csekély fizetés ellenében.

1933 májusban összeomlott az Amerikai Egyesült Államok hitelszövetkezete; mindenki aranyat akart szerezni, be kellett zártni a bankokat. A gazdasági felbomlás és a társadalmi zűllés oly fokú volt, hogy az minden képzeletet felülmúl.

Hogy ez az összeomlás bekövetkezik és ily szörnyű módon, azt nem a világtekintéllyel kikiáltott közgazdászok látták tisztán, hanem Prohászka Ottokár, aki gazdasági kérdések fejtegetésénél mindig eljutott a problémák magvához és bátran, jobbra, balra tekintés nélkül fejtette ki nézeteit.

A teljes lezűllésben, anarchiához közeledő Amerikai Egyesült Államokat Rooseveltnél elnök és híressé vált agytrösztje, Amerika legnagyobb elméi megmentették az által, hogy lefektették egy teljesen új gazdasági és társadalmi rend alapjait.

„A válság meggyógyítása – írja Rooseveltnél – csak egy teljes reorganizáció és a gazdasági struktúra kimért ellenőrzése mellett lehetséges. Mi soha nem térhetünk vissza többé a régi rendszerhez.”

Újjáépítés

Mi az újjáépítés iránya? A *National Recovery Administration Act* jogot ad a kormánynak, hogy az ipari termelés jelentős részét termelési ágak szerint egyenként megállapított munka- és termelési szabályzatok (Code-ok) uralma alá helyezze, amelyek a munkaidőt, a munkabérek és az értékesítés kérdéseit is szabályozzák. Az *Agricultural Adjustment Act* (Mezőgazdasági átalakítási törvény) a mezőgazdasági termelés irányítását, termelőszövetkezetek alakítását és a fogyasztás megszervezését intézi.

Olaszországban Benito Mussolininek, a világ legnagyobb államférfiának kormányra jutása után egyik legfontosabb teendője a „*Munka alkotmányának*”, *Carta del Lavoro*nak életre hívása és a *Corporatioknak*, a termelési erőket egységes szervezetének megalkotása volt. A korporatív állam ugyan a magánkezdeményezést tekinti a nemzet érdekében a leghatékonyabb és leghasznosabb eszköznek, de a termelés magánmegszervezése nemzeti érdekű működés lévén, a vállalat szervezője a termelés kérdésében felelősséggel tartozik az államnak. Megállapítja, hogy a munka – annak minden megnyilvánulása úgy szellemi,

technikai, mint kézműi formája, szociális kötelesség és ezért a munkát az állam védelme alá helyezi.

Az emberi haladás legnagyobb úttörői, Benito Mussolini, valamint Roosevelt reformpontjainak magvát, a munkaszervezetek megteremtését, valamint a termelés megszervezését illetőleg mind megtaláljuk Prohászka Ottokár írásaiban.

Az elmúlt négy évtized magyar szellemi életének sivárságára és a vezetők igen nagy rövidlátására vall, hogy Prohászka Ottokár nagy reformeszméi pusztába kiáltó szó maradtak.

Prohászka legérdekesebb fejtegetései közé tartoznak azok a sorok, amelyekkel a munkaszervezetek alkotásának szükségességét bizonyítja. A nagyipar korszakában a munkás nem áll a vállalattal semminemű szerves összeköttetésben. Ma beállítják, holnap elbocsátják. A munkás keresete, egzisztenciájának biztosítása nem célja a vállalatnak, a kapitalista termelésnek. Értéke csak annyi, mint annak a szénnek vagy nyersanyagának, amelyet felhasználnak. A munkás csak mint munkaerő szerepel és nem mint egyén. A termelésben a munka nem társa a tőkének, hanem rabszolgája.

A nagytőke a konkurenciára hivatkozik és igyekszik minél lejjebb nyomni a munkabéreket, nem törődve se a munkás, se a családja megélhetésével. A tőke szabadon zsákmányol, és nincs senki, aki megvédje a gyengébbet, a munkást.

A jog és törvény paragrafusokhoz ragaszkodik, és mindent rendben talál: a munkaszerződés törvényeink szerint a két szerződő fél privát dolga. A munkaszerződésnek nincs közjogi jellege. És ez a bajok egyik forrása. Sajnos, a reformáció után a keresztény elvek hátrányára a gazdasági élet terén is a római jog elveinek nyitott szabad utat: a magánjogot emelték érvényre, amely a munkásság részére hátrányos lett, és ez ma teljesen ki van szolgáltatva a nagytőkének,

A liberalizmus gazdasági rendszere a társadalmi osztályok bomlására vezetett. A termelési rendszer által tönkretett nagy társadalmi rétegek anyagi hanyatlásukban magukkal rántják a politikai és erkölcsi életet és egyensúlyt.

Az idő igényei és szükségletei új irányokat és utakat nyitnak. Szakítani kell a belénk csontosodott maradisággal, és meg kell találni a kibontakozás útját, különben a legteljesebb anarchia karjaiba zuhanunk.

Társadalmi feladataink legsürgősebbike, hogy a munkát modern alapokon organizáljuk. *Ki kell mondani, hogy a munkaszerződések magánjogi volta többé fenn nem tartható.* A munkásnép és családjának megélhetése közérdek és nem függhet a profitot hajszoló nagytőke szeszélyeitől. Nemzeti érdek, hogy ne legyenek ínséges munkabérek, rosszul táplált, elsorvadt gyerekek és munkanélküliek.

Újra kell rendezni közjogilag a munka egész terét, a munkásviszonyokat és munkaszerződéseket. Ezt a közjogi rendezést a munka szervezése által érjük el: organizációk kellenek és szövetkezetek, mert az egyes ember teljesen ki van szolgáltatva a gazdasági hatalmasságoknak. A munkás szabadsága, magánjoga csak frázis, az nem hoz kenyeret.

A jövő feladata a munka és a tőke teljes összhangba hozása. Ennek elérése céljából az állam irányítása mellett munkaszervezetek létesítendőek, amelyek egyesítik a munkást és a vállalkozót, szervezik a munkát, és szövetségessé teszik a termelés két egymásra utalt tényezőjét. Csak a munkaszervezetek segítségével lehet a munka egyenlő értékű társa a tőkének. E szövetkezés által szűnik majd meg a munkaerő árunak lenni.

A szövetkezetek kezébe kell letenni az egész nemzeti termelést, közjogi formába öntve a munkás és a vállalkozó közti viszonyt.

Voltak régebben is jószándékú, derék idealisták, akik a munka reformját caritasból akarták nyélbeütni. Ezek alapvető tévedésben vannak. A munkának szociálreformja a justitia commutativa alapján áll. Az állapítja meg, hogy mi jogos és mi nem jogos, megállapítja,

hogy igazság szerint mi jár a munkának, és mi nem jár. A munkareform állapítsa meg a munka jogait, érvényesülésének kellékeit és biztosítsa ezeket. Kell konkurencia, de úgy, hogy a munka jogai is érvényesülhessenek.

Ma az a helyzet, hogy a „produktív” munka termel és a munkások mégis rosszul vannak fizetve, az improduktív munka pedig spekulációkkal milliárdokat keres. Ez lehetséges a liberalizmus rendszerében, pedig a dolgok természetével ellenkezik.

Mi tulajdonképp a termelés? A termelés a nyers erőkből való kiemelése egy magasabb fokú cikknek; a kiemelés tőkék és emberi erők (észbeli, izom-, és géperők) által történik. Ezeknek van joguk a termelés hasznából való részesedésre. Az improduktív munkának, mely ma súlyos milliókat nyer – ehhez nem volna joga, mert az csak spekulál a nyerserőkből munka által kiemelt és más hozzájáruló munka által kezelt cikkekkel, és anélkül, hogy azokon valamit tenne, csak nyeréskedik.

A munka joga az, hogy csak a produktív munka szerezzon. A tőkének ezt el kell ismernie és akkor a tőke és munka nem ellenségek, hanem a legtermészetesebb szövetségesek lesznek.

Nagymagyarország államférfiai elmulasztották, hogy Prohászka eszméit megvalósítva az emberi haladás fáklyavivői legyünk. Ma csonka az ország, rab magyar testvéreinket elnyomó szomszédállamok gazdasági háborúval akarják elpusztítani a Csonkaországot is. Az úttörést, a kezdeményezést már nem vállalhattuk, de éppen olyan nagy mulasztás lenne, ha az olasz és amerikai eredmények és tapasztalatok alapján Prohászka elveinek és hazai viszonyoknak szem előtt tartásával nem alkotnánk meg a munka reformját, ami által egy nagy társadalmi réteg anyagi és szellemi szintjét emelnénk, és százezreket tennénk erős, öntudatos magyarrá.

Szövetkezetek

A nép gazdasági felszabadulásának mozgalma teremtette meg a szövetkezeteket. Ez a másik hatalmas fegyver a gazdasági hatalmasságok korlátlan uralmának megtörésére.

A szövetkezetek népi érdekszövetkezetek legyenek, amelyeknek célja tisztességes kenyér biztosítása a dolgozó néprétegek számára. Érdekszövetkezetek tehát, de a szegény dolgozó népnek joga és jussa az érdek.

Természetesen álszövetkezetek is alakultak, amelyek nem szolgálnak népi érdekeket, hanem kizsákmányolásra törekszenek. Ezeknek vezetői nem látják vagy nem törődnek azzal, hogy a magyar népet „*lázás álmok gyötrik, mert a szegény nép végre is édeskeveset élvez, sokat küzd, faluja, háza, életmódja kevés örömet juttat neki; háza vályog, útja sár.*”

Ezek az álszövetkezetek egy átmeneti kor jelensége; ezt a ruhát ölti magára a gazdasági kizsákmányolás rendszere, hogy tovább élhessen. Ez nem téveszt meg bennünket.

*Az igazi szövetkezés alkotó sejtje az egyes, magára hagyott ember, aki nem tud a gazdasági harcban megfelelő szervezet és eszközök nélkül boldogulni. Tehát a szegény földműves ember, aki maga mellett csak hasonló koldus magyart, egy agyonnyomorgatott tömeget lát, aki „*mikor learatja termését, akkor sem boldogul, kivették kezéből ellenséges hatalmak verejtékének áldását.*”*

És mit lát a szegény munkásember?

„Egy tőkeszegény óriási társadalmi osztályt, mely dolgozik, robotol, mely bérét megint csak hús, kenyér, lakás árában annak a hatalmas tőkének szolgáltatja át.”

A szövetkezés másik alkotó sejtje: a fogyasztó közönség, amely a szövetkezések kiépítése és az értékesítés helyes megszervezése esetén lényegesen olcsóbban juthatna a mezőgazdasági és ipari cikkekhez.

A szövetkezeti mozgalom tehát nagy közérdek, tulajdonképpen mentő harc nagy tömegek elszegényedése és végelzüllése ellen. E harcban cselekvőleg résztvenni mindenkinek kötelessége. – Meg kell akadályozni, hogy a termelés munkájában és kockázatában részt nem vevő tömörülések, kartelek vágják zsebre a termelés hasznát. Ehhez csak a dolgozó népnek van joga. Érvényesíteni kell ezt a jogot minden téren, hogy mindenki egyformán érezhesse országunkban, hogy a magyar föld az ő hazája, ez erejének és boldogulásának talaja. „*Nem látok Magyarországon egyetlenegy más intézményt sem, mely annyira megvalósítani képes ezt az én reményemet, mint a szövetkezet.*”

Gazdasági téren kell a társadalmat megreformálni. A dolgozó rétegek számára jobb sorsot kell biztosítani. Ennek módja pedig az, hogy *állami kezdeményezéssel minél több hitelszövetkezetet kell alakítani, amelyekhez mint erős törzshöz fognak csatlakozni a különféle termelési és értékesítő szövetkezetek.*

Ezeknek feladata lesz a termelés megszervezése és fokozása, a minőség javítása és az értékesítés kérdésének megoldása.

De a szövetkezetek nemcsak a nép gazdasági jólétét fogják emelni, hanem felébresztik a népben az egymásrataltságot és az összetartozás érzését is, továbbá hozzásegítenek egy számítani tudó, értelmes nép neveléséhez. A szövetkezetek által kiépítjük a népnek azt az erős szervezetét, amelyen át erejét mint nagy egységes közvélemény éreztetheti, és akarátát kinyilváníthatja a magyar közélet porondján. A szövetkezetekben lehetne a nemzeti közvéleményt legügyesebben irányítani, és azt nagyhatalommá nevelni.

Kisipari hitelszövetkezetek megteremtését és állami felkarolását is erősen követeli. Helyteleníti, hogy míg a nagyipar óriási kedvezményeket kap az államtól, addig a

kisiparosságnak a mostohagyerek szerepe jut. A kisiparosok még csak olesó kamatozású pénzhez sem juthatnak. Pedig az a réteg áll legközelebb a parasztsághoz, a földhöz: még töretlenül élnek bennük a magyar népi erények. Éppen azért az államhatalom vegye fokozottabb pártfogásába ezt az értékes és erős magyar érzésű társadalmi osztályt.

A hivatalos Magyarország úgyis igen nagy mulasztást követett el az által, hogy amikor a nemzetközi munka útjára lépett s fejlesztette a gyáripárt s a hitelügyet, – *a munkát, a gyáripárt nem nemzetesítette meg.* – Legtöbb gyárban és bankban csak a munka verejtéke magyar, a tőke azonban idegen. A nemzetközi nagytőke élvezzi Magyarországon a nemzeti munka gyümölcsét.

Szövetkezetek és munkaszervezetek kiépítése a legnagyobb nemzeti érdek, mert ezek segítenek kifejleszteni az erős, független és öntudatos népet, amely mélyen átérzi a sorsközösséget és az összetartás szükségességét, így alakulhat csak ki egységes nemzeti közvélemény, egy hatalmas, tettekész tábor, amelynek segítségével az államhatalom kiszabadíthatja a nemzeti életet a nemzetközi pénzhatalmasságok gyámsága alól.

Függelék: A pénzgazdaság tarthatatlansága²

A szociáldemokrácia a nemzetgazdasági válság okát és a bajnak teljes kifejezését a tőke s a munka ellentétében látja. A tőke és a munka két egymással szemben álló, egymást elnyomni igyekvő elem. Szét vannak választva, s egymás ellen uszítva. Pedig az egész világ látja, hogy válllvetve s karonfogva kellene járniook. Ez ellenségeskedésben természetesen a tőke a zsarnok elnyomó s a munka a pária s a helóta. Az elnyomás és lenyomás lejtőjén mind mélyebben siet le a végleges tönk örvényébe a kihasznált s kifacsart munka, a szegénység s kiszipolyozás lejtőjén csúsznak le a társadalom alsó rétegei, s a valóságos rabszolga élet, de sőt ennél is nyomorúságosabb lét lesz sorsuk, ha meg nem emberelik magukat, s meg nem változtatják a modern kapitalista termelést.

Félre tehát a kapitalizmussal s a kapitalista termeléssel. A szocialisták konzekvenciája mindig így hangzik: el vele. Okoskodásuk roppant egyszerű:

A nemzetgazdasági válságnak oka a tőke és munka különválása; ez szüli a társadalmi munkás rétegek elszegényedését s egyeseknek rémgazdagságát;

már pedig ez a baj addig tart (ismétlődik, ha enyhítjük, s fokozódik, ha újabb tényezők siettetik a kapitalista produkciót), míg a tőke magánbirtok lesz:

tehát a magánbirtokot meg kell szüntetni; a tőkét, s a tőke alatt itt minden termelési eszközt értenek, földet, marhát, erdőt, házat, gépet, közbirtokká kell tenni. Akkor a magántőke többé nem exisztál; a munka s a tőke közti ellentét megszűnik.

A recipe nagyon egyszerű; de a szillogizmus májorja rossz.

A nemzetgazdasági válságnak oka nem a tőke s a munka szembenállása; nem az, hogy egyik kézben van a tőke s másik kézben a munka; ez is baj; s ezen is kell változtatni, s lehet is változtatni; de a modern társadalmi válság találó kifejezése nem ez, hanem *a pénzgazdaság*.

Tőke és pénz nem mindegy; de a most dívó nemzetgazdaságban tényleg a per exellentiam tőke a pénz. Jól mondja ezt Marx Károly: tőke alatt manapság a szó legszorosabb, tehát tulajdonképpeni értelmében a pénzt értik. Tőkét befektetni valamely vállalatba vagy földbe, szőlőbe, annyit jelent, mint pénzt költeni rá. Azonban ez az állapot a tévely s a romlás útja, s annak nem volna szabad lennie; mert tőke alatt a termelés eszközeit kell érteni: a termőföldet, a faragható, a tüzelő fát, szenet, azután azokat az értékeket, melyek a termelésbe befolyanak s értékük egy részét abba átviszik, milyenek a gépek, a gyárok; ez az a tulajdonképpeni termő elem, s egy is a *tőke!* Ez a tőke s a rája fordított munka adja a terményt, s a terményből élünk.

Mily egyszerű s meg nem szakított folyamat ez önmagában: a nyersanyag megvan, a munka hozzájárul s termény lesz belőle; mily világos a termelésnek itt kivillanó célja: termelünk, hogy fogyaszthassunk, s hogy életünket minél tökéletesebb kultúrfokon fönn tarthassuk. Azért dolgozunk mindnyájan válllvetve s közös erővel, hogy mindnyájunk szükségletei ki legyenek elégítve, hogy mindnyájan minél jobban s boldogabban éljünk.

Azonban ez egyszerű s világos folyamatot, ez ésszerű célt megzavarja, megakasztja s lefokozza a *pénzgazdaság*, s egészen más célt tűz ki az emberi munkának. Az ő programja ez: az emberi munka célja a pénzcsinálás. Minél több pénzt... ez a jelszó.

Azért termelünk, hogy minél több pénzt vegyünk be. Nem azért termelünk, hogy az emberiség szükségleteit fődözzük; szó sincs róla; hanem azért, hogy minél több pénzt csináljunk, hogy minél nagyobb haszonnal – s a haszon az annyi, mint pénz – dolgozzunk.

Azért adunk-veszünk, hogy minél kevesebbet adjunk ki, s minél többet vegyünk be. Ha azért veszünk, hogy az árut, pl. kenyeret, posztót, bőrt céljainkra fölhasználjuk, akkor a körforgás az áru és pénz közt nagyon természetes s nem esik gáncs alá; de a modern gazdaság, amennyiben

² *A pénzgazdaság tarthatatlansága* megjelent a „Magyar Sion” 1898-i évfolyamában 721. kk. II. (Lásd Prohászka Ottokár Összegyűjtött Munkái, 11. kötet, 182–216. oldal.)

azt itt tekintjük, nem azért ad és vesz, hogy szolgáljon az életnek, hanem azért, hogy – mint mondtam – minél kevesebbet adjon ki, s minél többet vegyen be. Hogy egy áru mit ér, azt nem ítélik meg abból, hogy önmagában mennyit ér, hanem abból, hogy mennyi pénzt adnak érte. Nem az érték, hanem az ár, vagyis a pénz, a fő. Tehát a termelés nem azt célozza, hogy legyen termény, elkölteni való s elégséges a nép szükségleteire; hanem azt nézi, hogy legyen annyi, amennyiből lehetőleg sok pénzt s minél több pénzt kaphasson; a piac nem azt nézi, hogy a termény mit ér, hanem azt, hogy mi az ára a terménynek, vagyis hogy mennyi pénzt kap érte. A pénz áll tehát az előtérben; a pénz a jelszó; a pénz a cél; a pénz az uralkodó hatalom; a termő értékek, a termelés, a termények, azok mind a háttérben kuporodnak, emelkednek és zsugorodnak a szerint, amint a nyakukon ülő, általános regulátor, a pénz hatalom engedi, hogy lélekzetet vegyenek s moccanhassanak.

Tehát nem a valóságos, önmagában álló érték, hanem az érték jele, *a pénz*, uralkodik a világon. Ezt az uralmat s ezt a rendszert pénzgazdaságnak, financiának, pénzügyi kapitalizmusnak hívjuk. Ez a pénzügyi kapitalizmus képezi főokát a világ nemzetgazdasági válságának. Az ő rovására kell elsősorban írni minden bűnt és bajt, melyet a modern nemzetgazdaság elkövetett. A pénzügyi kapitalizmussal kell elsősorban megdistingválni minden állítást, mely szociálreformerek száján elhangzik a kapitalizmus ellen; mert ha azt mondják, hogy le a kapitalizmussal, éljen a közbirtok! erre méltán azt lehet felelni: mindenesetre s elsősorban le a pénzügyi kapitalizmussal; de tartsuk fenn a magánbirtokot.

Mi tehát kétféle kapitalizmust különböztetünk meg: a természetes erőgyűjtés és termelés kapitalizmusát, s a természetellenes, pénzügyi és pénzügyi kapitalizmust. *A természetes kapitalizmus* termelési eszközöket gyűjt, hogy az élet szükségleteit fődöző termelést bel- és külterjedelmesebben folytathassa; a *pénzügyi kapitalizmus* pedig pénzt gyűjt, s pénzzel dolgozik, hogy minél több pénzt csináljon és harácsoljon. Pénzt harácsolni pedig kétféleképpen lehet; először úgy, hogy valaki valamit olcsón vesz, s ugyanazt a dolgot, minden további munka nélkül, drágábban eladja; másodsor úgy, hogy valaki pénzt ad másnak, s a nélkül, hogy valamit tenne hozzá és róla, többet kap vissza. Ezt az utóbbit manapság kamatnak, előbb uzsorának hívták. Ne mondja rá erre a megkülönböztetésre senki, hogy hát a kereskedelem e szerint a pénzügyi kapitalizmushoz tartozik s következőleg erkölcstelen, mert a kereskedő olcsóbban vesz s drágábban ad. Tényleg a kereskedelem nem a legjobb hírnévnek örvendett régen, mert könnyen átcsapott a pénzügyi kapitalizmus mesterségébe. Nekünk a kereskedők hasznát, azt a „többletet”, melyet vesznek a vevőktől, munkájukért járó díjban kell keresnünk; ők az árukkal dolgoznak, az áruk veszedelmét ők viselik, s ezért jár nekik a többlet.

Különböztetés szívesen elismerjük, hogy a modern termelés oly komplikált őserdő, hogy abba az egész soron még senki sem vágott léniákat, senki sem húzott határvonalakat a megengedett s a meg nem engedett kapitalizmus közé. Van igen sok kereset és üzlet, mely legalább is kétséges s nehezen dönthetjük el, vajon pénzügyi-e vagy erkölcsös üzlet-e. Azért tartózkodik az egyház s a morális is a börzeüzletek megítélésétől. Ki lesz az a magnus Apollo, aki az erkölcsi jónak és szépnek eszményét a börzecsarnokba beviszi s azt a töméntelen és sokféle pénzügyi manipulációt ítélőszéke elé idézi? Eddig úgy vesszük észre, hogy a moralisták nem igen ártják bele magukat a börze üzelmeibe.

S nem is tehetik; először a nemzetgazdaságnak kell ott a rostáló, darabos munkát elvégeznie, s csak azután leszünk képesek a morális szempontjából a börze üzelmeit megítélni.

De ha nem is lehet minden modern pénz-üzlet fölött egyszerűen pálcát törni, s ha nem is szabad a mérsékelt kamatot tilos uzsorának bélyegeznünk; a rostálás művelete örvendetesen halad, s a nemzetgazdaság a bajoknak s visszaéléseknek szerencsésen fölkatja forrását.

Jelenleg a pénz természetellenes hatalmára jár a rúd; a pénzgazdaság aránytalan elhatalmasodásában keresik a válság okát. Erre az irányzatra vall az a fönt említett megkülönböztetés a természetes kapitalizmus s a pénzügyi kapitalizmus közt; ez a megkülönböztetés magán hordja a méltányosság bélyegét a tőke iránt általában; nem hirdeti a radikális szociáldemokraták irtó

háborúját minden néven nevezendő tőke s magánbirtok ellen, hanem csak a finansiális kapitalizmus ellen, azután pedig a pénzgazdaságot le akarja kötni a reális termeléshez, hogy az ne garázdálkodhassék szabadon s függetlenül, s így reméli rendbe hozni a tőke s munka közt szükséges, s most megbolygatott egyensúlyt.

Az én feladatom e dolgozatban rámutatni ez érdekes irányzat elveire és fölfogására s összehasonlítni azt a radikális, minden néven nevezendő tőke ellenzőinek nézetével; ez összehasonlításból ki fog világlni, hogy mint mindenütt, úgy itt is a túlzók csak az irányt képesek megjelölni, de a mértéket s az újjászervezés módját nem képesek megállapítani; másodszer ki fog világlni a régi salomoni bölcsesség, hogy nil novi sub sole, új, meglepő kiadásban, mert bámulni fogjuk középkori juristák s moralisták elveinek fényes beigazulását.

Kezdem először a radikális tőke-ellenzők nézetén.

Ismeretes a szocialista regényírónak, Bellamynak parabolája, melyben föl akarja tüntetni minden néven nevezendő tőkének tarthatatlanságát s következőleg a magánbirtok eltörlésének szükségességét, amennyiben ez a magánbirtok a termelési eszközökre terjed ki.

A parabola következő. Hol volt, hol nem volt, volt valahol egy ország, ahol vízből éltek az emberek, s mindenből vizet csináltak. Történt pedig, hogy egy marék-ember hatalmába kerített mindent, amiből vizet csinálni lehetett; ezt a marék-embert kapitalistáknak hitták; ezek a kapitalisták csak oly feltétel alatt adtak a többi embernek abból a vízből, ha nekik dolgoznak. Óriási nagy vízmedencét csináltattak, melyet piacnak hívtak, s ebbe a medencébe vezettették a vizeket mind. A kapitalisták s munkás nép közt azután a következő szerződés létesült; minden akó vízért, melyet a munkások a medencébe szállítanak, egy fillért kapnak s minden akó vízért, melyet, hogy megéljenek, a medencéből kimerítenek, fizetnek e kapitalistáknak két fillért. Így a kapitalisták minden akónál egy fillért nyertek. A nép ebbe belenyugodott. De nemsokára egy rémes dolog történt. A víz egyre szaporodott a medencében, nőttön-nőtt, kiáradt; vevő pedig vagyis meregető mindig kevesebb lett s a nyereségfillérek nemhogy szaporodtak, de csökkentek számban. A kapitalisták tehát beszüntették a munkát, s föl hívták népet, hogy vegyen vizet; de mivel a munka szünetelt, ami még volt fillér, az is elfogyott; volt víz elég, de venni nem vehettek belőle. A kapitalisták tehát nem dolgoztattak, mert víz volt elég, s fogyasztás nem volt; a nép meg nem fogyasztott, mert pénze nem volt. Lett erre nagy jajveszéklés, s ezt krízisnek hívták. Hová lett tehát a pénz? fölgyülemlett a kapitalisták kezei közt, s a forgalom megakadt; nem azért, mert többet termelni erejük nem volt; nem azért, mert fogyasztani többet nem bírtak; de mert nem volt pénz, nem volt a népnek fogyasztási képessége. A termelés s a fogyasztás tehát nem a természetes erők s szükségletek szerint igazodik, hanem mesterségesen van lekötve egy folyton lappangó krízisben. A gazdaság jelen folyása önmagában hordja az ellentmondást; a fogyasztás elsorvad a termelés kapitalista módja miatt. A termelés nyúzza a fogyasztó közönséget, s a fogyasztó közönség beadja a kulcsot, nem fogyaszt s így véget vet a termelésnek.

Senki sem tagadhatja, hogy ez tényleg így van; de most kerül sorra a következtetés s fölmerül a kérdés: miért van ez így? s mi szüntethetné meg e természetellenes ellentmondást?

A szociáldemokraták hamar készek a felelettel. Ez a visszás állapot, mondják ők, addig tart majd, amíg a termelés eszközei privátvagyonként képezhetnek; mert míg a magánbirtok fönnáll, addig fölgyülemelhetik néhány kézben az egész termelési kapitális. A kapitalisták hatalmukba keríthetik a termelési eszközöket; mindig több pénzt vesznek be, mint amennyit kiadnak; a többleten ismét több termelési eszközt, gépet, nyersanyagot szereznek s ekképp az egész termelés az övék; ők nyomják a munkadíjat; a népnek vész fogyasztási képessége s kész a krízis. Míg ellenben, ha a termelési eszközök közvagyonként képeznek, s a munka megkapja a maga díját; szabályozni lehet a termelést a fogyasztás szerint; annyit termelnek, amennyi kell, s a munka megkapja a maga részét, ti. annyit kap, amennyit fogyaszt.

A radikális elemek azt tartják, hogy a világon nem lehet segíteni addig, míg a termelési eszközök a magánbirtokosok kezén maradnak, s előttük Bellamy parabolája szorosán kimutatja

a krízis szükségességét, s a tőkének rablógarázdálkodásai után a termelés valamennyi kerekének végleges megrekedését. A tőke magamagát gyilkolja meg. Ez lesz a kapitalista termelés csődje.

Ellenben a mérsékelt elemek azt felelik, hogy lehet a világon segíteni a magánbirtok keretében is, de természetesen bizonyos föltételek alatt; ezeket a föltételeket lehetőleg összevonva, mondják, egy föltétel alatt segíthetni a világon, ha szervezzük a modern termelést. Szervezni a termelést, – szervezni a munkát, s kiváltképpen: lekötni a pénzt. Jelenleg a pénzkapitalizmus mindent szétszed és megbolygat; krízisbe sodorja a gazdaságot; ha visszaszorítjuk a pénzt az ő természetes medrébe: akkor meg lesz oldva minden kérdés, el lesz oszlatva minden nehézség.

Véleményem szerint kár ezt a két nézetet mint ellentétet egymással szembe állítani olyképpen, hogy vagy az egyikét, vagy a másikat tartsuk a gazdasági bajok kizárólagos megoldásának; hanem el kell ismerni, hogy mind a kettő mond részben valami igazat. Megegyeznek először a tulajdonképpeni baj konstataálásában. Mind a két nézet azt mondja, hogy a gazdaság válsága jelenleg *a forgalom fönnakadása*.

Hívjuk vissza emlékezetünkbe Bellamy paraboláját. Sok a víz, de nincs pénz. A tőke oldalán fölhalmozódott a birtok, a vagyon, a pénz; a fogyasztás pedig pénz nélkül éhezik. Nincs vevő; tehát nincs termelés. A pénz nem forog; ez a krízis. Szerepel itt eo ipso a termelés krízise; a termelés megszűnik; a munka szünetel; de voltaképpen ez mind azért van, mert nincs pénz a fogyasztók kezében. Tehát a baj összetett nevében, bármint is kereszteljük azt a bajt, a pénz szónak okvetlenül kell szerepelnie.

A másik nézetnek, mely Bellamy paraboláját szintén elfogadja, nincs kifogása az ellen, hogy a bajt a forgalom fönnakadásában keressük; sőt eziránt a radikálisokkal megegyez.

A második pont, mely körül a nézetek szintén megegyeznek, abban áll, hogy szervezni kell a termelést, szervezni a piacot, lekötni a pénzt. Az eltérés a két nézet közt csak az, hogy Bellamy radikális követői mindezt csak akkor gondolják elérhetőnek, ha a termelési eszközök körül minden magánbirtok megszűnik. Azonban hagyjuk ezt a következtetést a teoretikusokra s foglalkozunk csak a gazdasági krízisek szereplő tényezőivel. Ezen a konkrét alapon hamar fölismerjük, hogy a főbibe, mely minden érintésnél gyulladásba jön, s mely körül a nemzetgazdasági kórananyag veszedelmes kelésben gyülemlik föl, bizonyára a pénz! A parabolában is, meg a valóságos világban kifogy a pénz, ezt követi a termelési pangás, s a munkások éhenveszte; a valóságos világban azonkívül a pénz hullámozása még mindenféle más termelési fönnakadást létesít, s a modern gazdaság nemcsak azon az egyszerű parabolás módon, hanem gőszivattyúknak beváló mesterfogásokkal szipolyozza ki s tereli el a pénzfolyamot a fogyasztó és termelő munkás-közönség tájáról. Ezt a végzetes folyamatot s annak jogi formáit *pénzgazdaságnak* hívjuk. Ha ezt a folyamatot meg bírnók akasztani, s kiváltképp, ha a második nézet által kontemplált rablási mesterfogásokat meg bírnók akadályozni, akkor a parabolás pénzfelgyülemelés vagy nem lenne lehetséges, vagy csak nagyon kis mérvben menne végbe. Magára a pénzgazdaságra nézve is sokkal jellemzőbbek azok a módok, melyeket a második nézet kifogásol; ezekről el lehet mondani, hogy bennük nyilatkozik meg a „kat-exochen” financia. A financia kapitalizmus emeli el a pénzt a valóságos értékektől, az alkot alaki értékeket, az szabja meg az árakat, s a pénznek szédületes, rohamos forgalma által azt eszközli, hogy a munkások sem kapják meg bérüket, s így tényleg a Bellamy-féle parabolás meg a többi nem parabolás nyomorúságok okozójává válik. Azért jónak láttam a nemzetgazdaság válságának okait a második nézet fölfogása szerint tisztázni s azután a parabolás nagy tönkre átmenni, hogy azt kellően méltányolhassam.

A világ baja tehát az, hogy nincs pénz. S ugyan hová lett? Fölgyülemlett, s nincs elosztva: pénzfölgyülemelés ez a baj.

Mi e bajnak oka?

Három okot sorolhatok föl itt egy ülő-helyen: *az árképzést, az értéképzést s a pénz függetlenségét a reális termeléstől a kamatszédésben.* A. negyedik okot Bellamynak hagyom s a parabola megbeszélésénél adom elő.

Abban a három okban van kifejezve a finansziális kapitalizmus; ez a három tünet jellemzi a pénzüzsora iszonyú zsarnokságát, mely azonban csak addig tarthatja fenn magát, míg a világ a zsarolás ismeretére nem ébred; mert mihelyt arra az ismeretre jut, lerázza magáról a túrheterlen igát.

Kezdjük az árképzésen. Az árképzés a modern nemzetgazdaságban végleg el van nyomorítva s meg van hamisítva. Az ár akkor volna igazságos, ha az értéknek megfelelné. De mennyire távol esik ez a két fogalom: ár és érték, holott a valóságban teljesen földniök kellene egymást! Az érték = valor, a dolog valamirevalósága, magának a tárgynak reális minőségétől függ; az ár = pretium, pedig attól, hogy mit adnak érte. Ez a két funkció nem mindegy; érték és ár úgy különböznek egymástól, mint félmétermázsa liszt, egy nadrág, két métermázsa bab és tíz forint! Az érték a valamirevalóság; az ár pedig az pénz!

Mire kellene természetszerűen a termelésnek irányulnia? Mindenesetre a való értékekre, melyeket a fogyasztás jelöl meg. A termelésnek teljesen a fogyasztás miatt kellene végbemennie; tényleg azonban a fogyasztásra való tekintet most csak másodrendű; elsősorban áll az ár. A fogyasztást a termelés csak eszköznek tekinti; a cél az ár, vagyis a pénz.

Mindenki azért termel, hogy minél több pénzt vegyen be: a bányavállalkozó minél több pénzt a köszénből; a fonógyáros minél több pénzt a fonálból és cérnából; a földműves minél több pénzt a gabonából. Hogy miért keres mindegyik minél több pénzt, annak oka az, mert pénzzel vesz, szerez, fizet mindent; pénzben van kifejezve minden érték, akár ér annyit a dolog önmagában, akár nem; azt senki sem kérdezi; mindenki mindenütt mindenekelőtt a pénz mennyiségét nézi; sok vagy kevés pénz? ez a kérdés; sok vagy kevés termény és áru? az mellékes! A valóság tehát nem számít sokat; a földolog a pénz. Azért a bányavállalkozó, a fonógyáros, a földműves is ezt nézi, ezt számítgatja; de épp ezt egykönnyen meg nem tudhatja. Hogy mennyi cérnát, köszén, fonalat, gabonát termel, azt megtudja s pontosan megdézsmálja; de hogy mennyi jövedelme lesz ebből, vagyis hogy mennyi pénzt kap érte, azt nem tudja. Pedig rá nézve ez a fontos, ez a döntő. Jó, derék üzletember létére ugyanis mindent pénzben számít, pénzben fejez ki. Ha a munkát számítja, ennyi meg ennyi forintot emleget; vajon azután a napszám 60 kr. vagy egy forint, vajon a munkás megkapja-e a magáét, azt a számok nem nézik. Ha a termelés eredményét számítja, ismét csak forintokat emleget. Ha sok pénzt vett be s keveset adott ki, akkor dörzsöli kezeit s azt mondja: jó üzletet csináltam. A jövedelem nem függ mindig a termény sokaságától, vagy jóságától, hanem az *árától*; 20 métermázsa búzát néha jobban lehet eladni, mint máskor 25 métermázsat; a termelő pedig azt nézi, hogy minél jobban eladhassa áruját. Ez az, amit mondtam, hogy a termelés nem a fogyasztás miatt van elsősorban, hanem az ár, tehát a pénz miatt. A termelőnek mérlege nem arra iparkodik, hogy minél több legyen az Isten áldásából s a munkatermékből, hanem arra, hogy minél jobb ára legyen a terméknek.

Tehát a termelést az árak regulázzák. Ha az árak igazságosak, a fogyasztás szabja meg a termelés határait, s ez természetszerű állapot; de ha az árak igazságtalanok, akkor a termelés nyög, összezsugorodik, pang s kríziseket provokál. Itt látjuk, hogy milyen nagy hatalom a pénz az ár által. A termelésnek ugyanis az árak parancsolnak; a termelés az ár révén benn áll a pénz állatjegyében. Ha az árak jók, ha a munka fizet, akkor a termelés is nagyban folyik; míg ellenben, ha az árak rosszak; akkor a termelés pang, a munka szünetel, nincs kereset, hanem krízis.

Azt gondolhatnók már most, hogy az ár révén nem fogja fenyegetni veszedelem a termelést, mert hiszen az ár a fogyasztástól függ; ha sok a fogyasztó és nagy a kereslet, akkor az ár is magas lesz; ha nincs fogyasztó, akkor az ár csökken. A fogyasztás fogja meghatározni az árak által a termelést.

Valóban nincs természetesebb összefüggés, mint a termelésnek viszonya a fogyasztáshoz; sajnos azonban, hogy a termelést nem a fogyasztás, hanem az üzérkedés lelketlensége regulálja s tartja rabszíjon. Azért az ár nem fejlík természetesen, s ez a modern nemzetgazdaság egyik főhibája.

A termelés a piacon az ártörvénnyel találkozik. Van egy természetes ártörvény. A számító gazda tudja, hogy a természetes ártörvény szerint a kínálat versenyszerű emelkedése csökkenteni fogja az árakat; ha a kínálat nagy s a kereslet kicsiny, az ár csökken; ha a kereslet nagy s a kínálat kicsiny, az ár emelkedik. Az üzletvilág, de meg a laikus is jól tudja, hogy kevés kínálat mellett kisebb tömeg többet jövedelmez, mint nagyobb kínálat mellett nagyobb tömeg; mert a nagyobb kínálat lenyomja az árakat. A nagyobb tömeg ez esetben kisebb értéket, azaz pénzüsszegben kifejezett kisebb ár összeget reprezentál, mint az ellenkező esetben a kisebb tömeg. Érdekesek e részben Georg King kimutatásai. Ha az aratás egy harmaddal jobb, mint a közönséges éveké: akkor annak az egy harmaddal jobb aratásnak a pénzértéke csak félannyi, mint a közönséges termésé. Ha pedig megfordítva egy harmaddal rosszabb egy évnek termésé a közönséges évek termésénél, akkor a pénzérték kétszerannyi, mint a közönséges évek terméséé. Ha tehát a gazdák szövetkeznének abból a célból, hogy a legnagyobb jövedelmet elérhessék, akkor a közönséges évek termésénél egy harmadrésszel kisebb tömeget kellene piacra hozniok. Ha például egy közönséges termés mennyiségét 300-zal jelezzük s a jó termés 400-at hozna; a legnagyobb jövedelmet az esetben érhetnék el, ha csak 200 mennyiség részt hoznánk a piacra.

Elismerjük az áralakulásnak különféle tényezőit, melyeket két szóval jellemezzük: kínálat s kívánat. Azonban rá kell mutatnunk ennek az ártörvénynek is a hátrányaira, pedig ezt „természetes ártörvénynek” mondjuk. Árnýoldala már ennek a törvénynek is, hogy nem a fogyasztás szükséglete, hanem a kereslet s kínálat viszi benne a főszerepet; *kereslet-kínálat pedig a kereskedők dolga*, s valamint az egész nemzetgazdaság, így a kereskedés s a vele karonfogva járó termelés nem a fogyasztást, hanem a pénzjövödelmet nézi. Lehet, hogy a jövedelemcsökkenés már jóval a szükséglet földözése előtt áll be; még nem termeltek annyit, amennyi kell, s már csökkennek az árak; egy jó termés kilátásai már leszállítják a gabona árát; pedig az a jó termés még nem túlermelés, sőt az is lehetséges, hogy még nem is földözi a szükségletet. Máskor meg maga az a hír, hogy sok és nagy készletek vannak valamiből földhalmozva, lenyomja az illető áru árait. Természetes dolog, hogy a termelés is elfordul az oly cikk termelésétől, mely nem fizet jól, s más cikkekre veti magát. A termelés e szerint nem találja a maga előnyét a cikkeknek még oly arányú termelésében sem, amely arány semmivel sem haladná meg a természetes szükségletet, hanem a szükséglet határai közt maradna. Alig termel ugyanis nagyobb mérvben egy cikket, már csökken az ára a cikkeknek s a termelés nem boldogul.

De sőt, nemcsak nem boldogul, hanem biztosan rajta veszít, s tönkre megy éppen a bőséges termelés következtében! Ezt a veszedelmet illusztrálja Neurath, bécsi egyetemi tanár, a pénzszükséglet kimutatásával.

A vállalatok s gazdaságok ugyanis manapság átlag oly termelési eszközökkel, gépekkel, cikkekkel dolgoznak, melyeket hitel útján szereztek, s a tőkét is s a neki megfelelő kamatot törleszteni tartoznak. Fizetési kötelezettségek még más úton is hárulhatnak a termelőkre; ki kell elégítenünk örökös társainkat, meg kell fizetnünk, még pedig pontosan adónkat. Gazdasági földlndülések korszakában a fizetési kötelezettségek földdek, telkek, gyárak, részvények vásárlásából erednek, mert ezeknek árát már előre meghatározza a még csak papiroson kiszámított, s reménységben földdelő jövedelmezőségük. A reklám buzgón dolgozik a jövedelmezőség kiszínezésében s az így felsrófolt vételárakban már előre elszedi, még pedig kemény pengő pénzben a befektetett tókék kamatait. Hogy azután a vállalat is beválthatja-e reménységeit s kilátásait pengő forintokban, az a földvőnek titka. A vállalat tehát nekiáll a termelésnek, nyakában a sok teherrel, fizetési kötelezettséggel s igyekszik előteremteni tartozásait. Neki földvedelem, vagyis pénz kell, így azután nincs s nem is lehet tekintettel sem arra, hogy minél többet termeljen, sem arra, hogy a nép szükségleteit fedezze, sem arra, hogy a

munkások javát szolgálja; neki a jövedelmet kell szolgálni. A termelés egészen a pénz szolgálatában áll; a pénz parancsol neki. A munka pedig ezáltal nagy rövideget szenved, mert lehetne, sőt kellene még termelni az elhagyott termelési cikkekben, ha csak a szükségletet tekintjük; de a profit határozván meg a termelés mértékét s irányát, több termelési ág, mely nem fizet eléggé, parlagon hever, s a munkás kezek ölbe rakva kénytelenek nélkülözni a keresetet.

Íme már a „természetes ártörvény” is galibát csinál s lesrófolja az árakat, s ennek következtében bénítja a keresetet.

Sokkal nagyobb bajt okoz azonban az üzérkedés szelleme, mely az árképzés mezejére lép s „játszani” kezd. Keres és kínál papiros-búzát; elad és vesz száz meg százezer métermázsát, melynek egyetlen szeme sem létezik sehol; eseményeket költ vagy valóságos adatokat ferde világításba állít; rémhíreket terjeszt, ijeszt, megszólal, hogy ez úton emelhesse vagy csökkenthesse az árakat. Az árak emelkedését vagy csökkentését pedig sohasem fordítja a termelőnek, hanem mindig az üzérnek hasznára, így rövid idő alatt mesés gazdagságot halmoznak föl vagy vesztenek el egymás közt, s förtelmes gazdasági károkat okoznak a termelőknél. A társadalom tehetetlenül áll e szívtelenül űzött játékkal szemben; nem érti a jelenséget; csak azt veszi észre, hogy a búza majd oly olcsó, hogy a termelőnek tönkre kell mennie, majd oly drága a kenyér, hogy a termelővel a fogyasztó is elpusztul. Az arany internacionálé pedig gyarapszik rohamosan, meseszerűen.

Éppen a tavaszi magas búzaárak s utána nyomban az árak hanyatlása világos például szolgál arra, hogy mily természetellenes az árképzés egész folyamata.

Leiter Levi József az a szörny, amely – s nem aki – pénzsomjában annyi millió és millió embernek kenyerét drágította meg s épp a szegénység filléreit szívta föl milliós aranyzsákjaiba. Májusban ez a spekuláns 20 millió dollár nyereséget vágott zsebre a búzaár emelkedésének révén, s mi mindnyájan, mikor a kétszeresére drágult liszt árait nyögtük, filléreinkkel Levi zsidónak adóztunk. Voltak a magas áraknak természetes okaik is; ilyenek, hogy túltermelés nincs, Amerikában háború van, Oroszország kiadta a búzakivitel tilalmát, s e tényezőknek állandó behatása alatt a gabonaár állandóan magas, de természetes színvonalon, a 13 forint körül mozgott volna. De Levi zsidó rémképeket hozott a piacra, fölzaklatta az embereket és 17 forintra emelte a búza árát akkor, midőn a termelőnek már nincs eladni való búzája, de van az üzér-zsidóknak. Kérdezzük magunkat: ért-e az a búza igazán 17 forintot, ez volt-e annak természetesen alakult ára? Szó sincs róla. Ezt az árt a spekuláció teremtette, s a maga érdekében kihatósította. Volt-e a Levi zsidónak tán annyi gabonája, amennyit eladott és vett, s amennyiért azután a különbözetet megfizetni s miután az árak estek, magának is elbuknia kellett? Mindebből a búzából a Levi zsidónak aránylag nagyon kevés szeme volt; de nincs is rá szüksége, hiszen ő a búzával csak spekulál. S mégis piacra dobott három millió métermázsát 8 forintjával.

No, ez éppen jókor jön! írta egy lap. Ebben az ínséges világban, két héttel az aratás előtt, mikor senkinek sincs búzája, de mindenkinek kellene: egyszerre 3 millió métermázsza 8 forintos búza! Hisz ez nagy áldás! Ha a szállítási költséget is számításba vesszük, mindössze 8 forint 68 krba kerül métermázsája. És mi fogyasztjuk a 12 forintos búzát és engedjük népünket pusztítani a pellagra-járványtól, amit a kukoricaliszt túlságos élvezete idéz elő. Reméljük, a magyar kormány első kötelességének fogja tartani Leiter Levi gazdag készleteiből hamarosan megfelelő mennyiséget beszerezni és azt az éhező nép közt ingyen vagy kamattalan kölcsönképpen kiosztani. Mennyire fog ennek folytán a szocializmus mérge csillapodni, mennyire javul a kilátása ennek folytán annak, hogy az idej aratást nagyobb rázkódtatások nélkül bonyolíthatjuk le. Csakhogy egy hibája van a Levi búzájának, az, hogy papirosból van és így nem lehet megenni.

A papiros-búza óriási készletei piacra dobván, természetesen csökkentik az árakat. A spekulációnak e lelkiismeretlen, alávaló garázdálkodásai végleg aláássák a reális termelés s az izzasztó munka minden igyekezetét. A papirosbúza s az aranyszemű gabona egyforma elbírálás

alá esik; ára egyforma; csakhogy a papiros-búzáat termelni nem kell s mégis nyomni lehet vele a valóságos búza árát.

A játék azonban tovább folyik, Levi helyett Jerig lép az arany internacionále diktátori trónjára. Levi megbukott s három millió métermázsa búzáat dobott (!) a piacra, amelyből maga Levi sem lakhatnék jól egyetlen egyszer is; de ha nem is lakhatik abból senki egyszer sem jól, az a 3 millió métermázsa nagyon jókor került eladóra; nem papiros, de igazi búza; ezt a nagy értéket minél olcsóbban meg kell szerezni; s íme hetek óta szól az ének a fenséges termésről, a kedvező időjárásról (így volt ez, midőn e cikket írtam, június elején), s hogy még az ördög is segítse a börzét à la baisse munkájában, ott terem a piacon a Levi zsidó 3 millió métermázsa búzája. No hát, ahol annyi a búza, ott az ártörvény az ár hanyatlását vonja maga után s halljuk is, hogy miképp csökkenti a börze még annak a reménybeli termésnek is az értékét a pünkösöd óta beállott folytonos árhanyatlásával.

Az árképzésnek ezt a módját találóan hívják játéknak. Valóban játék az, de förtelmes és végzetes játék; játék, melyet a lelkiismeretlenség, a nyereszkeskedés s a törvényesített uzsora folytat a legfontosabb érdekekkel. A termelő kockáztat, izzad, fárad; az ő munkája a természet erőin s az időjárás esélyein fordul meg; az üzér pedig söpör aranyat, akár esik, akár nap süt, akár van termés, akár nincs. Az ilyen manipuláció teljesen diszkreditálja magát a kereskedést is. Az üzérkedés nem kereskedés.

Sokszor olvassuk a lapokban, hogy a kereskedésnek van termelő ereje. A minap is azt írta az „Alkotmány” (1898. 145. sz.): „A zsidóknak köszönhetjük, hogy kereskedelmünk maholnap elveszti termelő jellegét”. P. Michael is legújabb történeti művében a kereskedelemnek termelő képességet tulajdonít. Máshol ismét azt olvassuk, hogy a kereskedelem, eltérőleg a többi termelési ágaktól, *alaki értékeket* termelvén, az üzérkedés teszi mozgató idegét. Mi az az alaki érték? Az alaki érték az, hogy azt, amit olcsón vesz, azt drágán eladja. Már pedig ez a felfogás egy végzetes nemzetgazdasági tévely, s e fölfogás szerint igazodó gyakorlat a szó szoros értelmében vett csalás és uzsora. Aki ezt igaznak és megengedhetőnek tartja, az téved, s aki e szerint cselekszik, az tilos úton jár. Ha pedig sokan vannak, kik ez úton járnak, akkor ez a gazdasági irány általános krízissé fajul, amint azt most is sajnos tapasztalni kényszerülünk. Minél több pénzt csinálni a nélkül, hogy a valóságos értékekbe munkát fektetnénk bele, ebben rejlik a kapitalizmus átka és uzsorás volta. Az alaki érték tehát nem érték, hanem fikció. A kereskedelemnek csak az áruk körül kifejtett munka díjára s a veszélyért és kárért járó illő kárpótlásra van joga. Miért fizessük különben, ha nem munkájáért? Vagy talán azért fizessük, hogy spekulál? hogy olcsón vesz és drágán ad? Az áruk igazság szerint a valóságos viszonyoknak kifejezői és az élet szükségleteihez és céljához alkalmazandók; azért az áruk megállapítása azoknak joghatóságához tartozik, kik a birtoklást s a termelést szervezik. Társadalmi viszonyok, életszükségletek, társadalmi célok képezik alapját az ár-rendezésnek, nem pedig az egyéni spekuláció, mely a körülmények, a magánérdekek s a benyomások labdája. A társadalmi szükségletek és célok az ár-szabályozásban a közösség hasznát tartják majd szem előtt s ki fognak indulni abból az elvből, hogy a munka képezi forrását a termelésnek, s abból a szükségletből, hogy minden embernek munkája után joga is van a termeléshez és az élethez.

Elismerjük annak a kijelentésnek az igazságát, hogy a kereskedelem elveszti termelő értékét; de ezt abban az értelemben ismerjük el, hogy mivel a kereskedelemnek tulajdonítanak képességet alaki értékek termelésére, amely képessége neki nincs; a szépséges „alaki értékek” síkos és lejtős terén tényleg teljesen összefolyik az üzérkedéssel. A kereskedelem ma semmi egyéb, mint üzérkedés. Kissé nagyobb buzgalommal feküdt neki az alaki értékek termelésének, s most már a kereskedelem alaki értékképzését elismerő nemzetgazdászok is kimondják rá az anathemat. Pedig a dologban nem történt lényeges változás. A különbség a plus-minus „alaki érték”-képzés. A hiba tehát nem abban van, hogy *több* „alaki értéket” kezd produkálni, mint amennyi dukál, hanem abban van, hogy egyáltalában produkál „alaki értéket”. Alább majd kimutatom, hogy ez az „alaki érték”-képzés is merő szegénylegényélet és a szervezetlenség

kifolyása. Addig is a kereskedelemnek az üzérkedéssel való azonosításából eléggé világos elveink győzelme. A kereskedelmet az „alaki értékek” főgyára, a tőzsde foglalta le egészen és kizárólag, s a meggazdagodás szenvedélyeitől űzött banda à la hausse- és à la baisse-munkájával valóságos rablóvállalattá tette a kereskedelmet, mely a forgalomba hozott áruk árának 100, 200 százalékát is zsebre vágja; piacra dob a papiroson bármit, aminek még a hült helye s eredésének a kilátása sincs meg; összehevenyészi a hamis áremelkedésnek tényezőit hírleléssel, pletykával s agyonnyomorítja a fogyasztót s a termelőt egyaránt.

A kisebb közvetítő kereskedelem e dühöngő, zsidóbankár és üzér Maimonidésekkel szemben semmire sem képes. A közvetítő kereskedelem hivatása volna, a természetes árat az aratásig megtartani, a hullámzásokat lehetőleg elsimítani, a fogyasztót a nagyobb károsodástól és nélkülözéstől megóvni, a termelőnek pedig biztosítani az aratás idejére a kedvező konjunktúrák folytán kínálózó jogosult hasznot. De mit szerezne akkor a tőzsde? S ugyan ki alapítja meg azt a „természetes” árt? S ha a tőzsdén a spekuláció fúriái dühöngnek, vajon miképp simítsa el a közvetítő kereskedelem az árhullámzásokat? Örül, hogy él s hogy marad neki is valami abból, ami sarcot vet ki a börze a fogyasztóra és a termelőre.

Voltak sokan, kik e förtelmes börzejátéknak s e természetellenes árképzésnek kurta jövőt s gyors véget jósoltak, Ezek ugyanis arra számítottak, hogy a gabona forgalmi képességének növekedésével csökken majd az árhullámzás. Lelkükben talán arra a történelmi analógiára gondoltak, mely szerint régen, s elzárt, elszigetelt helyeken és vidékeken talán most is, voltak s vannak, kik minden gabonát összevásároltak, s mivel a forgalom lehetetlen volt, telhetetlenségük szerint szabták meg a gabona árát. Az ily spekulációnak a nyakát szegi a gabona forgalmi növekedése; ha ugyanis a forgalom nő és könnyű, akkor ez a spekuláció, mely épp a forgalmi hiányokra számított, csütörtököt mond. Mondom, hogy ezek a jó urak, kik a gabona forgalmi növekedésében látták a javulás reményét, csalódnak. Mily óriási nagy a gabona forgalmi képessége jelenleg! Az amerikai búzának Pestre való szállítása métermázsánként 68 krajcárba kerül. Valóban a forgalom ideális tökélyfokra emelkedett; no és az árhullámzás elült-e? Semmiesetre. De nem is ülhetett el; hiszen a modern árképzés nem a forgalmi nehézségekre támaszkodik, hanem a legtökéletesebb forgalmi eszközök közt is fölhalálja magát. A spekuláció mindenütt egy fene; meggazdagodni kíván; sehol sincs benne szeretet, önzetlenség, önfeláldozás; sehol sincs erkölcsi tartalma, sőt mindenütt a csalás és uzsora törvényesített formáit ölti magára. Hát ha a spekuláció igazán spekuláció, vajon nem vonja-e be számításába a forgalmi növekedésből származó veszedelmeket? Veszedelem reá csak abból származhatik, ha a spekuláció Európában nem volna tekintettel az amerikai spekulációra s viszont ez arra. De manapság az egész világ egy piac; s ezt az egy piacot regulázza és dominálja az internacionális spekuláció.

Tényleg tehát az internacionális üzérkedés *határozza meg az árakat*. Ez játszik az emberi verejtékkel, a munkás keresetével, a fogyasztó éhségével; eltekint a termeléstől, vagy legalább nem hederít rá sokat, mert a termelés kilátásai, s a termelt termény az ő kezében úgyis csak a spekuláció számjegye, egy-egy adat, melyet fölhasznál, hogy majd à la baisse, majd à la hausse „dolgozzék”.

Összefoglalom azt, amit az árképzés helytelen és erkölcstelen irányáról eddig mondtam. Elfogadhatunk egy természetes árképzési törvényt, s ezt a kereslet és kínálat viszonyából határozhatjuk meg; ez a törvény csak addig védhető, míg a keresletet és kínálatot a valóságos termelés és fogyasztás vezeti, nem pedig az üzérkedés. Mihelyt az üzérkedés beleavatkozik a folyamatba s természetellenes befolyással papirosbúzáat ajánl, keres, kínál s nem valóságos búzáat; mihelyt a kilátások, remények, félelmek s az elcsúrt-elcsavart hitelek szövedékét borítja a termelés és fogyasztás egymáshoz való egyszerű viszonyára: vége szakad a természetes árképzésnek s a spekuláció megfeji egyaránt a termelőt s a fogyasztót. A börzén folyó gazdálkodás átlag rablóhadjáratnak is beillik, mely spekulációjával rabságba szorítja a munkát s a termelést. Legszabadabb s legerkölcstelenebb a spekuláció Amerikában, hol elnököket választ,

vámokat emel, háborúkat indít. Mindent tisztán spekulációból. A spanyol-amerikai háborúnak is az ő részükről semmi nemesebb motívuma nincs, csak a kapzsiság s a nyereszkesedés. Ez az átkozott üzérkedés határozza meg nálunk is az árakat természetellenesen, szívtelenül, erkölcstelenül; azért nem annyira az amerikai aranka s a San-José paizstetű behozatala ellen kellene védekeznünk, hanem mindenekelőtt az arany internacionálé erkölcstelen *árképzése* ellen.

A gazdasági krízisnek második oka az *értékképzés*. Emlékeztünkbe hívom vissza a gazdasági krízisnek mibenlétét. Oda határoztuk azt meg, hogy a pénzforgalom megakadása, a pénznek egy oldalon való föltorlódása s más oldalon való hiánya okozza a krízist. Bellamy parabolája megvilágítja állításunkat; a víztartóban a víz nő, de nincs, aki merítsen belőle, mert nincs pénz! Bellamy ezt a tünetet csak azzal magyarázza, hogy minden akó víz beszállításáért egy fillért ad a tőke s két fillért vesz érte, mikor eladja; így azután nemsokára meg fog akadni az eladás, az eladással együtt a termelés! Szerintünk ezt a fönnakadást nem magyarázhatni meg oly egyszerűen, hanem hozzá kell venni a komplikált gazdasági folyamatnak más tényezőit is; ilyenek az *árképzés*, melyről már szóltam; második az *értékképzés*, melyről most akarok szólni.

Miféle értékképzésre dobunk mi itt követ, mikor azt a krízis egyik okául említjük föl? Bizonyára nem a valamire való, használható tárgyakat értjük, melyeket termelni és fogyasztani szokás; nem értjük a búzát, a bort, a fát, a marhát; ezek valóságos, tárgyi értékek; hanem értjük azokat az értékeket, melyek papírok és fikciók.

A pénz, akár papír, akár arany legyen, merő csereeszköz; jegye és jele a valóságos értéknek. Csak addig ér a pénz valamit, amíg a valóság fedezi a neki tulajdonított értéket. Azonban itt merül föl a kérdés, hogy az érték nemcsak a már meglevő és sajátlagosan kialakult tárgyban, pl. magában a gabonában, a kőszénben rejlik, hanem a termelés, a vállalatok kilátásaiban is. Nekem pl., mikor kezdek üzletet, nincs pénzem; de az üzlet jó, a kilátások kecsegtető; akkor már van kezeim közt egy bizonyos érték, mely még ugyan nincs meg a búza, a kőszén vagy más valami tárgynak valóságában, de megvan az értelmes ember számításaiban. Ezt hitelnek hívjuk. Mondhatjuk-e a hitelt, míg alapos, erkölcsös, valóságos értéknek? bizonyára; az alapos és erkölcsös hitel egy valóságos érték, s azért azt, mint nemzetgazdasági tényezőt elfogadjuk.

Valamint azonban a kereskedelem üzérkedéssé fajulhat s ezáltal erkölcstelenné válik: úgy a hitel is természetellenes, erkölcstelen garázdálkodássá dagadhat, mely értékeket csinál, amely értékek fikciók; értékekkel dolgozik, amely értékeknek kamat jár, s ezt a kamatot a reális munkának kell előteremtenie. Ezek az értékek már nem valóságok, hanem mondjuk „alaki értékek”. Anyaguk a reális világban nincs; csak alakjuk van, s ez az alak a spekuláció ráfogása, egy formalitás, egy szó, egy arabs-szám. A termelés s a munka realitásokkal dolgozik; birtoknak, vagyonnak, értéknek a valóságos dolgokat s a valóságos, reális hitelt nézi; a spekuláció pedig értékeket csinál papíron, értékeket mond gazdagságnak, vagyonnak, melyeknek nincs anyagi szubstrátumuk; ezeknek a csinált s eo ipso improduktív értékeknek egy általános fictio juris-szal kamatokat vet ki, s a kamatokat a reális termeléssel fizetteti meg.

Így állnak elő az *értékek*, de így zavarodnak meg azután végleg a birtok- s az értékviszonyok. Mit használ ugyanis ennyi meg ennyi birtok, ennyi meg ennyi érték, mikor az csak papír? Számolunk értékekkel, melyek fogalmainkat s képzeletünket meghaladják; de ez mind merő szám; s az alattuk lappangó érték valami bűzös, zabolázhatlan fenevad; egyre alakot cserél; hullámszik, földagad ma, lelapul holnap, eltűnik harmadnap. Egy óra alatt milliárdok mennek füstbe és milliók jutnak koldusbotra. Elmosta talán azt a földet, melyet azok az értékek jeleztek, a tenger? Elverte azt a gabonát a jégeső? Dehogyan; nem kell a milliárdok füstbemenéséhez sem tengerár, sem jégeső egyszerűen azért, mert azok az „értékek” nincsenek a reális javakhoz kötve. Lehet valakinek nagyon nagy földbirtoka, s mégis aránylag szegény ember marad; másnak meg van egy csomó papirosa s az nagyon gazdag úr. A legtiszteletreméltóbb birtok nem nyújt biztonságot, mert manapság az óriás vagyon a képzeletes értékekben fekszik; reményekre, jövődjé jövedelmezőségre, kedvező konjunktúrákra van alapítva, melyek most valóságos, kamathozó értékek képében jelennek meg s később csödre s

tönkre vezetnek. Számítsuk össze az állampapírokat, kötvényeket, obligációkat, prioritásokat, más egyéb papírokat, hány millióra és milliárdra rúgó értékek ezek? Emelkedő, szálló értékek? Senki sem tudja mennyi a realitás mögöttük. Az államok adósságokat csinálnak a jobb jövő fejében; íme a hitel! A vállalkozók fölkapnak valamit, bármi legyen, akár gyufa, maláta, petróleum-gyártás, akár vicinálisok, hajózasok, bankok; befektetnek bizonyos értéket, s a jobb jövő reményében ennyi meg ennyi névértéket fognak rá papirosaikra. Ki az a bölcs, hol az a cigányasszony, aki kitudná, hogy hol végződik ezekben a reális hitel s hol kezdődik a szédelgés, a csalás és uzsora? A hitel, melyre a pénzgazdálkodás támaszkodik, erősen megrendül s e nélkülözhetlen elem egyre alkalmatlanabbá válik a gazdasági viszonyok gyógyítására. A zűrzavarban pedig garázdálkodik és öl, tapos jogot, erkölcsöt a fékvesztett, erkölcstelen uzsora.

A képzeletes *értékképzés* megakadályozása s ezáltal a hitelviszonyoknak rendezése, a pénzgazdálkodás garázdálkodásainak beszüntetése képezi majd a törvényhozás legfontosabb föladatát.

A feladat megoldását az államnak önmagán kell kezdenie, mert a képzeletes értékek óriási nagyrésze épp az ő rovására és számlájára állt elő; ez értékeket termelő hitel épp az államok jövőjére van alapítva, s e szédületes hitel s az érte járó iszonyú robotolás a kamatok előteremtésében az államokat sarcolja meg és teszi tönkre. Értjük jól a képzeletes értékek eredésének s az államok túlszigazott hitelének történetét.

Az államoknak roppant sok pénzre van szükségük, s dacára annak, hogy adókkal agyonnyomorítják a termelőt s a fogyasztót, még adósságokat is csinálnak. Adósságaik gyakran nem produktív befektetések, hanem csak emésztő kiadások; egyik a másik miatt, egyik a másiktól kényszerítve, a haladás szédületes rohamától sarkalva kölcsönöket vesz föl, melyekért felelősséget sem a jelent, sem a jövőt tekintve nem vállalhat. Mit érnek ezek a papírok? Ki kezeskedik arról, hogy azok az óriási összegek, melyek a börzén forognak, összegek, melyekhez az egész nemzeti vagyon, az egész forgalom, millióknak léte fűződik, holnap áprilisi hóképpen össze nem olvadnak? A nemzetgazdasági statisztika büszkén utal ezekre a milliárdokra; de mint fent említettem, nincs halandó, ki a határvonalat e milliárdok képzeletes és reális értéke közt megvonhatná. Sok millió, mely ott büszkélkedik, sohasem létezett, sok más millió, melyet még szerepeltetnek, már rég nem létezik; sok milliót kiadtak, mielőtt létezett; ezt mind *hitelgazdaságnak* hívják. Íme mily erős a hite a hitszegény modern kornak; számokban hisz, számokban bízik; számokban manipulál, s ezekre a reális világtól elvont számokra építi gazdasági világát.

Azonban azt mondhatná erre valaki, hát hagyjuk meg nekik ezt a kedvüket; számoljanak milliárdokkal; írják föl, mint a bolond, hogy nekik ennyi meg ennyi pénzük van; nem árt az senkinek. Valóban, ezt a gyerekjátékot és olcsó passziót szívesen meghagynók a börzevilágnak, ha oly vészthozó és méregdrága nem volna, s ha a képzeletes értékeket csak a képzeletben s nem a termelés s a munka valóságos világában szerepeltetnék. A dolog nem áll így. A képzelt értékeket valóságos értékeknek tekintik; a képzeletes értékeknek valóságos kamatot fizettetnek; a képzeletes értékek a valóságban zavarják meg a birtokviszonyokat s kivált a munka és tőke egymáshoz való viszonyát. S ebben van a baj. A képzeletes érték *szipolyozója, elnyomója, szétroncsolója* a társadalomnak s a termelésnek.

Reflektáljunk egy államkölcson fölvetelére; tekintsük meg, mint támadnak az ily pénz-manipulációban „alaki értékek”, melyek azután nem alaki, hanem valóságos, anyagi pénz-kamatot kötnek le s vezetnek el a reális termeléstől. A kibocsátási árfolyam egy nagyon hasznos „értékképző” találmány: ennek következtében azért, amit pl. 100-nak mondanak, csak 80-at, 70-et, vagy 60-at adtak; 100 forint névértéket megvettek 60 forintért, s ezt a 60 forintot is beszolgáltathatták más papírokban, melyek értékének egy része ismét csak fikció, így olvasom Weisznél, hogy a francia államadósság 30 milliárdjából tényleg a hitelezők csak 19 milliárdot fizettek be; a 11 milliárdot tehát soha senki át nem szolgáltatta az államnak; de azért a 11 milliárd után is hűségesen fizetik a kamatot az adózók. Ezzel a tizenegy milliárddal is számol a

börze, mintha valóságos érték volna; ezzel is fődöz aztán alkalomadtán új kölcsönöket, s figuráltatja mint valóságos értékeket. S így folyik ez a bűvös, értéktermelő játék mindenütt, így csinálnak „értékeket” az államok, így a magánvállalatok. Csoda-e, ha máról-holnapra egyszerre tűnnek el milliók? Nem léteztek soha, csak a papíron; ha végre a kamatprés nem képes a kamatot előteremteni, akkor a papíros érték végleg szétfoszlik. Az ausztráliai bank csődjében 1894 május havában 90 millió sterling párologott el. 1893. év első felében 284 vállalat mondott csődöt, 113 millió dollár veszteséggel. 1882. jan. 19-én több milliárd frank ment füstbe a francia bankoknál. A panama-csőd a francia részvényesekre 2.800 millió frank veszteséget jelentett. (Weisz: Sociale Frage. II. 849.)

Így keletkeznek s így szűnnek meg az „értékek”. Voltaképp pedig ezek sohasem voltak értékek. S mégis fizettünk keserves kamatot értük. Az „alaki értékek” rémséges terhet vetnek ki ránk, s ez a teher már nem alaki, hanem pengő pénzben követeli kamatját. Az államok pedig nem sokat gondolnak a teherrel; nekik pénz kell, s „alaki értékeket” könnyű teremteni; kibocsátanak papirosokat, s kész az érték. Az állam adósságokat csinál, s a termelő társadalom köteles kamatjukra robotolni; adósságot adósságra halmoz s a kamat nőttön-nő; minden elmúlik, kimerítettik, elhasználódik; a házak összedűlnek, a bányák kiaknáztatnak, a föld kimerül, csak az adósság nem vész és nem kopik el, hanem egyre kifogyhatlanul termi a kamat arany-, ezüstgyümölcsseit. Aki pénzt akar, annak szintén így kell pénzt szereznie; a magánvállalatok, a bankok, szóval az egész fináncvilág ily bűvös fikciókkal dolgozik s a valóságos értékeket szolgálatába hajtja a mondvacsinált értékeknek. Lehet ily eszeveszett manipulációkat elég sokáig üzni; lehet a „hitel” tágítható fogalmával sok lyukat ha nem is betömni, legalább befödni; de valamint a nagy világnak, úgy ennek a szédelgésnek is a végkimerülés szegi majd nyakát.

Rendkívül fontos következménye az „alaki értékképzésnek” a birtokviszonyok fölfordulása.

A birtokviszonyokon fordul meg a termelés s vele a társadalom szervezettsége. A társadalomban helyesen kell elosztva lennie a birtoknak, s a valóságos birtok alapján szervezkedik a munka. Nem egészségesek a viszonyok ott, hol a birtok egy kézben folyik össze, s vele szemben áll a vagyontalan munka, – nem létezhetik társadalom ott, hol munkások s a birtokosok farkasszemet néznek. A társadalom szervezettsége azt kívánja, hogy a munka a birtokkal alkalmasan kombinálódjék s hogy a munkásnak lehetőleg saját birtoka legyen. A modern világ kríziseiben hiányzik ez az egészséges alap. A gazdagság a valóságos alapoktól el van szakítva s nagyrészt az „alaki értékek” szappanbuborékaival gyönyörködteti az államok gazdagságának statisztáit; másrészt épp az elszakítás következtében a gazdagság néhány kézben összefolyhatik s a társadalmi szervezetet lehetetlenné teszi. A társadalomnak természetes alapokon kell állania; a társadalom valóságos értékeket fogyaszt és termel; a valóságos birtok s a valóságos munka képezi alapjait. E helyett jelenleg a társadalom vagyonának oroszlánrésze szappanbuborék s a valóságos munka egy rászédett rab, aki folyton dolgozik, a termelést őmaga végzi, de a hasznat kamat fejében más szedi el.

Az állam gazdagságának s a termelő munkának ily szédelgéssel előbb-utóbb végleg szakítania kell. Az állam a termelő osztályokban keresse gazdagságát, mindenekelőtt egy erőteljes földműves osztályban. A földműves osztály kombinálja a vagyont s a munkát; biztosítanunk kell számára a munka áldásait, s nem szabad azokat az államnak a fölcsigázott adók révén az „alaki értékek” sarcává változtatnia.

A saját földjén, a saját birtokán dolgozó földműves megszemélyesíti a szabad munkát; a szabad munka magának dolgozik; mihelyt pedig lábai alól kirántjuk a gyékényt, mihelyt megfosztjuk saját birtokától, rabbá lesz! Sohasem láthattuk ezt az igazságot fényesebben beigazolvva, mint éppen mostanában. A saját birtokától megfosztott, a régi szervezeteiből kiemelt ipari munka képezi a modern társadalmi kérdésnek egyik örvényét. Az iparosokat kiforgatták minden magánbirtokból s bérmunkásokat csináltak belőlük a nagy mozgatóke szolgálatában. Azelőtt az iparosnak is saját birtoka volt. Volt háza, földje, volt valami privát-vagyon. Ha semmije sem volt, iparát sem folytathatta; mert nem engedte meg az elmúlt korok reális érzése,

hogy jött-ment emberek, kiknek semmijük sincs, munkásságukat mások kárára és rovására gyakorolhassák. A munka a birtokkal össze volt kötve.

Ezt az egészséges kombinációt sohasem fogjuk nélkülözhetni.

Mit látunk e helyett? Általános fölfordulást; szerte-széjjel-húzást; a munka külön keserves, néma dühben, – a vagyon, a birtok külön élhetetlen pénzsomjban; s fejük fölött mindenütt az „alaki értékek” vámpírja, mely éjjel-nappal szívja a reális termelőnek vérének.

Mikor a munka s a birtok kombinálásáról van szó, mindannyiszor elhangzik a merkantilisták ajkairól a tőke dicsérete; hirdetik a kifejlett kapitalizmus áldásait; rámutatnak a tőke mozgásaira, melyek mint tengeráramok világrészek partjait mossák; s kicsinyesen megvetik az előbbi, gazdaságilag fejletlen korok lekötöttségét. Tudjuk s elismerjük, hogy az uzsora s a tőkegarázdálkodás szabadságát nem lehet beleszorítani előbbi, szerény állapotaink keretébe; elismerjük, hogy a gazdagság mozgósított, hogy folyik; de a garázdálkodás mégsem érdemelheti ki elismerésünket, még azon jellegénél fogva sem, hogy nem lehet azt az előbbi kicsinyes állapotok keretébe szorítani; ami pedig a tőkemozgósítás fejlettségét illeti, ha az a mozgósítás arra való, hogy a vagyon, s a pénz elmozgósíttassék a termelőktől, a munkásoktól s odatereltessek a kapitalistákhoz: akkor bármilyen tökéletes legyen az a folyamat s az azt szolgáló manipuláció, bizonyára végromlásba sodorja a világot.

A vagyonmozgósítás máris minden téren beállt s látni, hogy a zajlásnak, az árvíznek, merre van a sodra. Érték értékre halmozódik s ijesztően fölszaporodik kevés kézben. Finánckapacitások számítása szerint a francia nagytőke évenként 1000–1200 milliót köt le maga számára abból, amit a munka létrehozott. Fokozzuk ez állapotokat, s terjesszük ki a fejlődés szükségességével a világra, azután elmélkedjünk, ha lehet, a pénzgazdaság áldásairól. A társadalmi szervezet elsorvadása, a munka elzüllése, a vagyon aránytalan s céltalan fölhalmozódása, az emberiség kimondhatlan nyomora, a szenvedélyeknek, milyenek a kincsvágy s a szívtelenség garázdálkodási szabadsága, fogják majd szegélyezni szomorú kilátásaink elborult látóhatárát. Viszont pedig minden igyekvésünk jobb állapotok megteremtésére a pénzgazdaságnak s az uzsorának, még pedig a tőke uzsoráskodásának megtörésére irányul. Ne a pénz legyen az úr; ne a névérték szedjen kamatot; ne a szédelő hitel zavarja meg a birtokviszonyokat; hanem a reális termelés, a munka, a szolid hitel tartsa kezében az osztó igazság mérlegét.

Korunk kiváló szociálpolitikusai már jó nyomon haladnak s „az értékképzésnek” vagy más szóval a „képzetes tőkének” rövid idő múlva kicsavarják a nyakát, egyelőre természetesen csak teóriában. De Neurath s éppúgy Böhm-Bawerk határozottan kimondják, hogy az értékképzés által egy gazdasági rém-szofizma állt bele a világba, mely nemcsak okoskodik, hanem szédeleg is; nemcsak bölcselkedik, de kamatot is szed, s ez a betolakodott, kegyetlen vendég, az az a „képzett”, jobban mondva „képzelt” érték, németül „das fiktive Kapital”. A képzetes milliárdok kihúzzák és kiszívják a nép vérének; azért megyünk tönkre, mert rettenetes sok vagyonunk van *papirosokban*, melyért kamatot kell fizetni, s ezt már nem papirossal, hanem a produktív munka terményeivel, vagyis reális értékekkel kell megtennünk. A fölcsődő nemzetgazdaság protestál e csinált „tőke” ellen, s különböztet *valóságos* és *fiktív* tőke közt.

A valóságos tőke az, ami a reális termelésbe befektetetik; valóságos tőke a termelésnek eszközei, melyek új javak előállítására szolgálnak; ezek a szoros értelemben vett gazdasági tőkét képezik; priváttőkének nevezzük továbbá azt is, ami bármiképpen az enyém, s jövedelemre segít, így tehát a szorosán vett gazdasági tőkéhez tartoznak a munka által létesített meliorációk a földeken, réteken stb., a műhelyek, gyárak, istállók, vasutak, közutak, raktárak; a szerszámok, gépek; az igavonó állatok, lovak; a nyerstermények; a pénz. – Priváttőkének mondjuk a bérházakat, kölcsön-könyvtárakat, s más ilyesmit, ami nem produktív, hanem jövedelmet hoz.

Ezek mind valóságos értékek.

De e valóságos értékeken kívül a már jellemzett papiros értékeket, állampapírokat, obligációkat, ígervényeket, prioritásokat, ezt az egész papiros hálózatot, mely a pénzgazdaság

találmánya s a hitel ürügye alatt nem a valóságos termelésre, hanem szavakra és fikciókra van alapítva: képzeletes tőkének hívjuk. Erről írja Offermann Alfréd: „Azt, aki a gazdaság alapigazságával tisztában van, mely szerint a tőkekamat csak a termelésből származhatik, bámulatba s rémületbe ejti mai gazdasági életünknek az a furcsa s érthetetlen tünete, hogy a valóságos s a termelésbe fektetett tőkéken kívül, vannak rohamosan növekvő, illuzórius, papiros értékek is, melyeknek mozdulatai nem hasonlítanak egy cseppet sem valamiféle termelési folyamathoz, s mégis rendszeresen, sőt nagyobb következetességgel s biztossággal veszik ki a kamatot, mint az ipari tőkék”. A valóságos tőkének jár kamat; de a fiktív tőkének persze semmi sem jár. A fikció abban áll, hogy bármiféle jövedelmet úgy fognak föl, mintha kamat, tehát *valóságos* tőkének terméke volna. Pedig lehetséges, hogy az én jövedelemem oly tőkéből való, mely most már nem létezik. Például, ha régen kölcsönöztem pénzt valakinek, aki azt elverte, vagy belebukott vállalatába; az illető fizet nekem kamatot, s ezt a kamatot egy valóságos tőke termékének nézzük; pedig a tőke nem existál; nekem semmi másom nincs, mint jogos követelésem; ezt a jogos követelést is tőkének nézik. Hány ily millió és milliárd van manapság, amely nem létezik, elveszett, s ami belőle fönnmaradt, az semmi más, mint néhány papírszelet, állampapír, kötvény. Tehát jogokat, kilátásokat, fikciókat kapitalizálnak; terem-e ez valamit? Nem, semmit, s mégis rengeteg jövedelmek forrását képezi. Ezt a túrhetetlen fiktív tőkét hozza az emberiség nyakára az „értékképzés.”

A harmadik oka a folyton megújuló gazdasági kríziseknek: a pénz függetlensége, a reális termeléstől a kamatszedésben. A pénz szed kamatot bátran, folyton és következetesen s nem kérdi, vajon a termelésből jár-e az a kamat neki.

Az egész világ tőkéről és munkáról beszél; e két tényezőnek fölbomlott viszonyától fáj a fejünk. Ahol a tőke s a munka egy s ugyanazon emberé, ott nincs baj; a baj ott kezdődik, ahol a tőke s a munka külön van választva s a termelésen osztozni kell. Mindkét rész, a tőke is, s a munka is érvényesíti igényeit, s elképzeltük, hogy mily igazságtalanságot követ el a világ, ha a fiktív tőkét szerepelteti, iszonyú számokká növeli, s azután e föltorlódott tőkék számára követel részt. Ebben a kérdésben minden a tőkének helyes meghatározásán fordul meg. Észre is vesszük az általános vajúdat a tőke helyes meghatározása körül; az egyik így, a másik úgy definiálja a tőkét.

Előttünk világos, hogy a tőke a reális termelésnek egyik tényezője; kapitális az, ami tényleg befektetetik, ami a munkával kombináltatik s ami a termelési folyamatban vagy gyümölcsöt hoz, ha jól megy a vállalat, vagy elvesz, ha a gyümölcsözés bármely oknál fogva elmarad. A tőke tehát nem pénz. Pénz és tőke nem mindegy. A pénz akkor tőke, ha befektetetik a termelésbe. A tőke a termelésbe fektetett valóság. Vele kombinálódik a valóságos munka.

Így például tőke az én szántóföldem, melyet másnak bérbe adok. A föld termékenysége, a ráfordított ameliorációk, a városhoz való közelsége, ez mind tőke, s e tényezők befolyanak a bér magasságának meghatározásába. Velem szemben áll a munkás, a földműves szorgalma, hozzáértése, munkája. Tőke a gyáros gyárüzeme, a gépek, a tüzelő, a nyerstermények, a forgótőkének nevezett pénz, melyből a termelés gyümölcseinek egy részét a munkások bérében előlegezi. Ez a gyár a maga felszerelésével s üzemével egy valóságos tőke.

Vegyünk más példát: egy épülő vasútvonalat. A vasúti test, az épületek, a vonatok, gépek, ez a tőke; a vasutat építő munkások megkapták bérüket; hátra vannak az üzemi munkások és tiszték; ezekkel osztja meg a tőke a hasznot.

De honnan a tőke? a tőkét részvények kibocsátása által gyűjtötték össze. Ha az üzem jó, a részvények ára és hozama is emelkedik; ha rossz az üzem, csökken az érték s a részvények esetleg semmit sem hoznak, íme a valóságos tőke, a reális tőke; látni való, hogy ez a tőke nem független a munkától s a termelés esélyeitől; sőt ellenkezőleg, velük éled, örvend, búsul, nyer vagy vesz. A reális tőke mellett az ilyen komplikáltabb termelésben megjelenik a financia s iparkodik egyrészt a pénzt függetleníteni a termelés esélyeitől, másrészt mégis résztvenni a termelés hasznában. Ezt a föladatot következőleg oldja meg. A pályatestnek gyorsan kell épülni,

s még nem jelentkezett elegendő részvényes, tehát hiányzik a szükséges pénz. Ott terem a financia s fölajánl pénzt; rátáblázza a pénzt az épülő vasútra s minden nyersanyagra s kész épületre, úgy, hogy teljesen biztosítsa magát, s azonfelül kiköt magának busás kamatot. Ha a vonal tönkremegy, a részvényesek pénze elvész, de a financia az ő „prioritásaival”, így hívják ezt a műveletet, semmit sem veszít. Ha jól megy az üzem, megkapja busás kamatait. Akárhogyan fordul tehát a dolog, a financia biztosítva van. Már most azt kérdezem: tőke-e a financia „prioritása?” tőke-e a pénzüvilágból nyújtott pénz ez esetben? nem; határozottan nem; az nem tőke; az nem lép bele a termelési folyamatba; a részvényesek pénze belelép; a financia pénze nem lép bele; a financia kívül áll s függetlenített s biztosított álláspontján vár s szedi veszély nélkül a kamatot. Természetes dolog, hogy a részvényesek fizetik a „financ-kapitális” kamatait; de ezeket a kamatokat nem lehet a termelési folyamatból megokolni. Kamat a termelő tőkének jár; a financia pedig nem termelő tőke, hanem egy minden tekintetben biztosított s a termelés esélyein kívül álló pénz-tömeg. Tőkének ezt a pénzt nem mondhatjuk; a papírok jogilag véve csak kötelezvények, gazdaságilag véve pedig pénz. A részvényesek fektették a vállalatba bele a pénzt; ők tették a pénzt tőkévé; a financia kezében az a pénz csak kamatozó pénz, de nem tőke.

S ez a baj, hogy van ti. pénz, mely kamatozik s a termelésbe még sincs befektetve, esélyeiben nem osztozik; van pénz, mely nem tőke, s mégis tőkének mondatik; van pénz, mely gyümölcsöt hoz jogilag, s nem termékeny gazdaságilag. A kölcsönpénz mind ilyen; mondják róla, hogy tőke, de a valóságban nem tőke az. Minden kölcsön fiktív tőke, melynek a termelésben nincsen része, s következőleg nincs joga a termelés haszonrészére. A jogfejlődés a középkoron kezdve áttörte az uzoratilalmat s tőkének deklarálta a kölcsönt, s kamatot rótt ki neki a termelőtől, de nem a termelésből; hiszen a termelésre nincs tekintettel, akár hoz az üzlet valamit, akár nem hoz semmit. Jól mondják azért, hogy a kölcsönpénzért vett kamat egy jogi kategória, de nem gazdasági faktor. A nemzetgazdaságban eredetét, létét, jogosultságát nem lehet kimagyarázni; az csak egy „ens rationis juristarum”, de amely borzasztóan éhes és kegyetlen.

E szerint a tőke keretéből ki kellene zárunk minden egyszerű adósságot, minden bármily címre támaszkodó pénzkövetelést; mindazt a töméntelen értékpapírt, mely semmi más, mint jogi követelés. Hol van a munka, mely ezekkel az „értékekkel” kombinálódik? Már pedig tőke nincs munka nélkül. „S ha föl is vesszük, hogy a gazda a betáblázott kölcsönrel ameliorációkat eszközölt s nemcsak adósságot fizetett; ha föl is vesszük, hogy az állam jövedelmező beruházásokra költötte az állampapírok kibocsátása által összegyűjtött pénzt s nem ágyúkra és puskaporra; ha föl is vesszük, hogy a vállalkozó a fölvevett pénzen vasutat épített, mely jól jövedelmez: még ezekben az esetekben is nem a kölcsöntadó fog kezdet a munkával, s következőleg nem a záloglevél, nem az államadóssági papír, nem a prioritási kötelezvény a tőke, hanem tőke az, amit a gazda, az állam, a vállalkozó a kölcsönvevett pénzen vett, hogy azt a munkával kombinálja. Ha mindez a sok töméntelen értékpapír, mely a kölcsönökön alapszik, tőkének vétetik, akkor természetesen nem csodálkozhatunk eleget a tőkék szaporodásán. De mindez csak khiméra! *Kétharmada annak a kilenc milliárd értékpapírnak, mely a bécsi börzén forog, nem tőke, hanem pénzkövetelés; ennek tehát tőkekamat nem jár.*” (Monatsschrift für christliche Sozial-Reform. 1897. I. füzet, 9. l.)

A fiktív tőkének nem jár tőkekamat; annál kevésbé jár neki a kamat függetlenül a termelés esélyeitől. Kamatot ugyanis fizetni kell, akár hoz az üzlet valamit, akár nem; akár befektette a kölcsönvevő a pénzt valamibe, akár elverte vagy kiadásait fedezte vele. A pénz produktívnak tekintetik függetlenül a termeléstől.

Igazán szólva, undorító előttem bizonyítgatni azt, hogy termékenység csak a reális termelésben van, s azon kívül nincs; hogy haszonrész, gazdaságilag fogva föl a dolgot, csak a termelésben szereplő tőkének s a munkának juthat; s következőleg, hogy a termelés esélyei határozzák meg egészen, teljesen magát a haszonrészt is. De aki á-t mondott, az kényszerül b-t is

mondani; s aki a pénz termékenységét jogilag elismerte, az annak függetlenségét is kimondta. A pénznek mindig haszna lesz, akár hoz az üzlet valamit, akár nem. A pénz mindig kamatoz. Nemde szerencsés tőke az, melynek sem fagy, sem hó, sem aszály, sem eső, sem filloxera, sem peronoszpora nem árt; mely minden körülmény közt virul és gyümölcsözik?

A pénznek ezt a független, korlátlan, szuverén hatalmát két korlát által lehet csak s kell megtörni. *A fiktív kapitálist el kell törölni s a kölcsönpénzt csak mint tőkét kell kamathozónak tekinteni.*

A fiktív kapitális milliárdjai nyakunkon ülnek, nem dolgoznak, nem reszkíroznak s iszonyú kamatot szednek a termelésből. A pénz a fiktív tőkék felé áramlik s másoktól elvonul; azután a szokásos kamaton alul a financia nem ad pénzt, s ha azt megfizetni a termelés nem képes, hoppon marad, beadja a kulcsot, világgá bocsátja a munkásokat. Minek kellene e helyett történnie? A fiktív kapitálist el kellene törölni s csak a reális tőkével számolni. A reális tőke kombinálva van a munkával; nagyobb hasznot nem húzhat belőle, mint amennyit az üzlet hoz. Számítsuk tehát ki, hogy azokból a fiktív milliárdokból, azokból a prioritásokból, állampapírokból mily összeg az, mely a földbirtokba s az ipari vállalatokba van tényleg befektetve; ez az összeg a reális tőke; a többi fiktív tőke. Mi lesz e reális tőke kamatja? 4% vagy 5%? Azt nem határozzuk meg apriori; hanem az majd elvállik a termelés végén, vajon haszonnal s milyennel vagy kárral dolgoznak-e. E szerint kapják meg majd a reális tőkék a reájuk eső részt.

Ugyanebből a felfogásból következik a másik korlátnak fölállítására, ti. hogy a kölcsönpénzt csak akkor tekinthetjük kamatozónak, ha mint valóságos tőke szerepel. Valóságos tőke, mint már többször hangoztattuk az, ami a valóságos termelésbe befektetetik; valóságos tőke minden konkrét tárgy, mely az értékeket termelő munkafolyamatban szerepel; valóságos tőke minden tárgy vagy termény, mellyel legtagabb értelemben véve a munka fogalmát, munka kombinálódik új használati tárgyak előállítására; ami nem ilyen valóságos tőke, az nem kap kamatot. A pénz magában véve nem tőke, de tőkévé lesz, ha konkrét, valóságos termelésbe fektetjük bele; ilyen valóságos tőkévé válik a pénzem akkor, ha részvényt veszek valamely üzleti vállalatban, vagy ha a földművesnek adom s az fölhasználja a pénzem a gabonatermelésre. Milyen lesz az ilyen tőkének kamatja? Világos, hogy a termelés haszna határoz fölötte, így a pénz nem válik független hatalommá, melynek mindig van haszna, mindig van kamatja; hanem le lesz kötve a valóságos értékekhez, melyeknek csereeszköze.

Mit jelent ez egyebet, mint a kamat tagadását? Vagy mondjuk inkább jelenti a kamathozásnak lekötését a reális termeléshez. Pénzért több pénzt követelni, egyszerűen azért, mert bizonyos időre odakölcsönöztük, az tilos. Csak mint tőkért szabad kamatot, vagyis haszonrészt követelni.

E réven egészen a középkori pénz-lekötöttség stádiumába érünk. A középkori kanonisták kimondták, hogy „pecunia pecuniam non parit”; de megengedték a pénznek tőkésítését a census, contractus primus, contractus societatis alakjában; megengedték a járadékot, a részvénytársaságot; ezekben a formákban a pénz le volt kötve a konkrét termeléshez, a pénz tőke volt. Amily mértékben pedig szaporodott a pénz s elhelyezést keresett, éppoly mérvben fokozódott a kanonisták figyelme és óvatossága, hogy a kereskedő és iparos világ komplikált szerződéseit titkos, kendőzött uzsorává ne fajuljanak. Később a pénz fölszabadult, s minden pénz tőkének proklamáltatott, s tekintet nélkül az értékek termelésére kamatozóvá lett. Innen a világ baja.

Más dolgozatomban határozottan a pénz improduktív voltát állítottam, s ez állításomtól most sem térek el. De a pénz improduktivitása nem jelent annyit, hogy csakis a munka produktív; ez utóbbi állítás a teoretikus szocializmus tézise. Hogy ne fessegessünk hiába teoretikus téziseket, azért én sem követelem itt és most e tézisnek elfogadását, de a pénznek mint pénznek improduktivitását s csak tőkévé válásának esetében való kamatozását okvetlenül elfogadandónak tartom. Erre szorítkoznak a mérsékelt irányú nemzetgazdászok: Weiss, Böhm-

Bawerk, Neurath stb. Ha e követelésük megvalósul, vége lesz a modern pénzkapitalizmusnak s azzal a világ gazdasági kríziseinek.

Tekintsük meg, mint fojtogatja a kamat által a pénzkapitalizmus a produkciót, elsősorban a mezőgazdaságot.

A mezőgazda fölvesz kölcsönt, melyet birtokára rátábláznak; a kamat s a tőketörlesztés meg van határozva. De a mezőgazdaság nem bír megfelelni az elvállalt kötelezettségeknek; a kölcsönpénz kamatait nem képes fizetni, vagy ha fizeti, nyomorúságosan tengődik. A földteher a telekkönyvek sárguló lapjain európai krízis réménévé válik. S miért nem győzi a gazda a kamatot s a tőketörlesztést? Mert a kamat s az amortizáció hányada ugyanaz, a föld termésének pénzben kifejezett értéke pedig folyton változik. Mit csináljon a gazda, ha száll a búza ára, vagy ha rossz a termés? A kamatfizetés és tőketörlesztés nem nézi a termelés valóságos viszonyait, neki az mindegy; nem törődik a természet s a termelés törvényeivel és eredményeivel; a kölcsönzés szerződése független a valóságtól, neki mindig kamat, mindig jövedelem kell. Van tehát kiáltó ellentmondás a valóság s a kölcsönnek önkényesen megállapított föltételei közt. Ez az ellentmondás oly kegyetlen, oly következetes, hogy véstjelzője, a licitáció dobja egyre pereg s csak egy általános mezőgazdasági s annak révén nemzetgazdasági krízis fogja az emberek öntudatára hozni, hogy természetellenes szerződések szerint a természetet művelni s az emberi életet berendezni nem lehet!

Mily közel áll e belátáshoz a gondolat, hogy ne függetlenítsük a pénz kamatait a termeléstől; fizessünk annyi kamatot, amennyi *a konkrét termelésben a befektetett pénznek jár*. Valóban más orvosság nincs! S a mezőgazdaság fölszabadulna vérszopó fáraójától, a pénz produktivitásának, a független kamathozásnak praxisától. E szerint a kölcsönt mint valami részvényt kellene fölfognunk, s a kölcsöntadó a birtoknak részbirtokosává válnék. A középkori földjáradék szolgálhat ez új alakulásokban mintaképpül. A pénzes ember odaadta pénzét a földművesnek, s a terményből egy bizonyos hányadot húzott; ha nem volt termés, nem kapott semmit; ha volt, kapott arányos részt. Ez volt a census; így tőkésítették a pénzt; így volt megkötve a pénz hatalom, de egyszersmind biztosítva a munka. Ezzel szemben áll a modern kölcsön a maga pénztzsaroló függetlenségében minden termeléstől, s épp azért, mert ilyen, erkölcstelen is és igazságtalan is. Igazságos csak az oly kamat volna, mely a termeléssel arányban áll.

Akik csakis a munkát mondják termékenynek, azok természetesen ezt is elvetik; azok minden munka nélkül szerzett jövedelmet elvetnek; nekik az mind uzsora. Ellenben azok a mérsékelt praktikusok, kikről az imént megemlékeztem, különböztetnek kamat és kamat közt; a kamatot, melyet a reális tőkének a reális termelésből arányosan kivetnek, azt elismerik természeti-jogérvényesnek; de a kölcsönpénznek járó kamatot, mely minden esetben függetlenül a reális termelés hozamától tulajdonítatik, azt elvetik. A pénz nem kamatoz; csak, ha tőkévé lesz, akkor kamatoz, annyit amennyit.

Az elv tehát világos; azonban nehézségek tornyosulnak a kivihetőség látóhatárán. Ha én mint pénzkölcsönző résztulajdonos lettem azon a birtokon vagy abban a vállalatban, lesz-e nekem a termelés irányításában beleszólásom? Nem csal-e meg majd az a gazda vagy az a vállalkozó, eltagadván s ügyesen elkezelve a termés és termelés egy részét, hogy nekem a már megkurtított tömegeből adjon részt? s fogja-e túrni a gazda a beleszólást? s értek-e én egyáltalában hozzá? s ha nem értek, rászednek elül-hátul; végre oda jutunk, hogy senki sem fogja akarni rizikóval befektetni a pénzét.

Ez a nehézség csak a szervezetlenség stádiumában érheti nemzetgazdasági reformgondolatunkat. Nemzetgazdasági reformokat alkalmas szervezetek és intézmények nélkül életbe léptetni nem lehet. Míg e szervek hiányzanak, addig a gondolat is kivihetetlen; de azonnal kivihetővé válik, mihelyt az intézmény, melyet a gondolat maga életbeléptetett, funkcionál. Így állunk ebben a kérdésben is.

A kölcsönpénzt a földhitelintézeteknek kellene közvetíteniük, s nem az egyeseknek. A földhitelintézetek nem bocsátanak ki zálogleveleket, hanem birtokrészvényeket. A részvények szelvényei azonban nem lesznek előre meghatározva, hanem minden évben külön-külön meghatározás alá esnek. Meg fogja határozni értéküket a termés. A termés minőségét pedig nem az egyes magánbirtokosok, hanem a mezőgazdasági szövetkezetek állapítják majd meg, levonva helyenkint a részletes károkat, pl. jégverést, fagyot, árvizet, rozsdát, s más efféléket. A kölcsöntadó nem avatkozhatnék bele az üzembe, hiszen gyakran nem értene hozzá; de ha a hitelviszonyok így volnának rendezve, nem is kellene neki abba beavatkoznia sehol és soha.

Ez elv szerint kellene rendezni a földre nehezedő eddigi terheket is. Meg kellene hivatalosan becsülni a birtokokat s meghatározni az azokra nehezedő terheket. Ha pl. egy birtok ára 30.000 forint, s van rajta 10.000 forint adósság, akkor a hitelező a jövedelem 1/3-át kapja. Hadd élvezze a jó termés előnyeit; de ha nehéz idők járnak a mezőgazdaságra, kényszerüljön akkor a hitelező is, mint valóságos részbirtokos résztvenni a hátrányokban is. Ily méltányos osztozkodás bűban és örömben vonzani fogja a befektetést kereső tőkét is.

Most még valamit Bellamy parabolájából. Szerinte a vízmedencében a vizek felgyülemlettek, a termelés fölhalmozta a termékeket, de a jövedelem csökkent; a gyárosok nem voltak képesek túladni gyártmányaikon, mert nem volt fizetni képes közönség. Hová lett tehát a pénz? a pénz a gyárosok zsebébe szorult; mert egy hektoliter víz behordásáért fizettek a vevő közönségnek, ti. a fogyasztó munkásoknak egy krajcárt, s eladták 2 krajcárjával; így természetesen a vevő közönségnek csakhamar kifogyott a pénze.

Bellamy a krízist ily egyszerű pénzfelgyülemelésben keresi. Mások a krízist nem gondolják ily könnyűszerrel kimagyarázhatónak, sőt határozottan tévesnek mondják Bellamy fölfogását.

Neurath, Carey és Bastiat szerint a takarékoskodás és tőkésítés a kapitalisták részéről nem lehet oka a gazdasági krízisnek s concrete szólva az értékesítési fönnakadásoknak.

S ezt így bizonyítják. Mikor takarékoskodásról és tőkésítésről van szó, nem szabad azt úgy gondolnunk, mintha a kapitalisták kincseket halmoznának garmadára, vagy elásnák az aranyrudakká olvasztott aranyat és ezüstöt titkos pincékben. Ilyen indiai kincs-fölhalmozásról itt szó nincs; hanem mikor a kapitalisták kezében felgyülemlett gazdagságot emlegeti Bellamy, azt úgy érti, hogy a profit által sok érték kerül kezeikbe, amelyet ismét produktív vállalatokba, munkába, termelésbe fektetnek, hogy ne indiai elásott kincs, hanem termő tőke legyen. Mármost – Neurath, Carey szerint – ha ezt akarják, a munkát kell szaporítani, a termelés eszközeit sokasítani, a nép fogyasztását emelni. A tőkepénzesek tőke-felhalmozása is azoknak az eszközöknek szaporításában és tőkésítésében fog állani, melyek a munkás nép termelőerejét föntartsák s munkakedvét fokozzák, s így munkaerejét és termelőképességét kifejlesztik. Ha ezt nem teszik, akkor gazdaságuk nem tőke, hanem holt kincs. Ha nincs fogyasztó, minek akkor a termelés, s aki a nép fogyasztókéességét nem emeli, minek állít az föl gépet, gyárat, műhelyet? Más szóval a tőkepénzeseknek szórt kell eresztetniük, s lehetlenség a tőkét kezeikben fölhalmozni oly mérvben, hogy a fogyasztást bénítsák.

Így Neurath, Carey és mások. De első tekintetre világos, hogy ezek a tudósok a célt s a természetszerű szükségességet emlegetik, azt a szükségszerűséget, melynél fogva céltalanná válik a termelés, ha nincs fogyasztás; de nem bizonyítják be azt, hogy a tőke-fölhalmozódás tényleg meg nem történhetik s kríziseket nem provokálhat.

Ezzel szemben áll az a tény, hogy valósággal minden gyáros és vállalkozó nem arra néz, hogy a nép fogyasztási képessége emelkedjék azáltal, hogy munkásait jól fizeti, hanem arra, hogy minél többet nyerjen minél rövidebb idő alatt, más szóval arra néz, hogy minél többet vegyen be s minél kevesebbet adjon ki. Így tesz minden termelő, ki a piacra termel; így minden gyáros, minden vállalkozó. Hát hogy van az mégis, hogy dacára ez általános pénzszivattyúzásnak, a fogyasztóknál még mindig van pénz? Honnan ez a harmónia, melyet Neurath s Bastiat emleget? Hogy messzire el ne kalandozzam, csak egy okot említek: ez onnan van, hogy ipari termeléssel szemben még rengeteg tömegek állnak, melyek nem az iparból,

hanem a nyerstermelésből élnek. A gyári telepekkel, az ipari vidékekkel szemben még ott áll a nagy földművelő és kolóniás világ. Anglia, Belgium, Francia- és Németország iparával szemben oda kell tekintenünk Európa nem ipartermelésű vidékeire s a többi világrészekre. Ezeknek lakossága nem ipari munkából él, hanem máshonnan szerzi be fogyasztási képességét. A kapitalista termelés ezeket húzza meg; eladja nekik termékeit; de ők nem munkásai magának a kapitalista produkciónak. Ha az ipar s a tőkés produkció általánossá válik; ha nem lesz fogyasztó más, mint az, ki a kapitalista termelésnek is munkása, vagyis ha majd a fogyasztó zsebében nem csörög más krajcár, mint az, melyet a kapitalista termelés fizetett neki: akkor Bellamy győz és parabolája szószerint megvalósul.

Legyünk meggyőződve, hogy nem a kapitalistákon múlik, hogy a nép tönkre nem megy, s a kapitalizmus önmagától nem képes semmi harmóniát teremteni a tőke s a munka közt. Lehet-e ott harmóniáról szó, hol a főelv: minél többet bevenni s minél kevesebbet kiadni? Vagy tán a kapitalista, örületes produkciónak tulajdonítunk annyi emberszeretetet és okos önmérsékletet, hogy az üzleti mérlegbe a nagyobb profitra való szempontokon túlra terjedő tekintetet vegyen föl? Nem, ezt nem tehetjük, s Neurath és Carey nem tudják be a tőke s a munka közti harmóniát a kapitalisták belátásának és emberszeretetének, hanem a körülmények készítésének. Ide vonatkozik ez a fölfogásuk: „Werden nun geradezu die Mittel für den Konsum beim arbeitenden Volke vermehrt oder die jährliche Produktion dieser Mittel gesteigert, so kann dies keinen anderen Zweck haben, als das arbeitende Volk in seinem Unterhalte besser zu stellen”, vagyis azért szönek a szövőgyárak annyit, hogy a népnek legyen ruhája. Ez nem egészen igaz; a szövőgyárak azért szönek, hogy minél több nyereséget hozzanak, és nem azért, „um da” arbeitende Volk in seinem Unterhalte besser zu stellen”; ez az „Unterhalt” a keresettől függ, s a gyáros iparkodik minél kevesebbet adni. Folytatják: „Sonst bleiben diese Mittel wertlos und sind nicht Kapital. Aber auch die Vermehrung und Vervollkommnung der Maschinen, Werkzeuge etc. hat keinen andern Sinn”. S ugyan mi a célja a gépnek s a gép tökéletesítésének? A célja az, hogy minél olcsóbban produkáljon s minél kevesebb embert foglalkoztasson. „Denn nur durch den die Volkskraft hebenden Konsum haben die eigentlichen Produktionsmittel Sinn, Bedeutung und Wert”. Ez mind igaz; de a kapitalista produkció sem nem célozza ezt, sem nem képes azt megvalósítani.

S mégis van harmónia a tőke és munka, a termelés és fogyasztó közt? S úgy-ahogy még sincs igaza Bellamynak? Ha Bellamynak nincs igaza, s ha a parabola nem teljesül, annak az oka nem az, hogy a kapitalista produkció per se emeli a nép fogyasztási képességét; ahol ezt teszi, ott csak relatíve teszi, s mint fentebb kifejtettem, a produkció korlátoltsága miatt az őstermelő világrészek segítik a kapitalizmust, hogy Bellamy parabolája ne teljesedjék. De ettől eltekintve van tényleg egy más hatalom, mely Bellamy paraboláját megvalósulni nem engedi. Azonban ez a hatalom nem a kapitalizmus természetében s nem a kapitalistáknak abban a belátásában rejlik, hogy harmóniát kell teremteni a termelés és fogyasztás közt, különben fölkopik az álluk; hanem az a hatalom a munkások hatalma. Maguk a munkások állnak a kizsákmányolásnak útjába s biztosítják a nép életképességét s közvetve ezáltal a gyárosok érdekeit is, amennyiben fogyasztásra alkalmassá teszik a népet.

Ennek a hatalomnak, a munkások szervezkedésének, a munkás érdekek hangoztatásának, a közvélemény s a törvényhozás pártfogásának köszönheti a nép, hogy nem húzzák le az ingén felül még a bőrét is. A bőrét már senki sem engedi lehúzatni; akkor már protestál kézzel-lábbal. A munkások kiszivattyúzásának is van határa; fölébred bennük az öntudat; szervezkednek s megvédik érdekeit; ezen a réven támad a harmónia az ellenséges felek közt, másképp nem. Ezt kell érteniök Carey, Bastiat és Neurathnak, mikor a harmonikus kifejlődésbe helyezik bizalmukat s erre a névre keresztelik meg teóriájukat is. A harmónia itt is, mint mindenütt, hol ellentétes érdekek állnak egymással szemközt, nem az egyik félnek, pl. a kapitalistáknak jóságos engedékenységén, hanem a harcban tisztuló nézetek és irányzatok méltányos kiegyeztetésén fordul meg.

Harcoljunk a pénzgazdaság ellen, tárjuk fel képtelenségét; szervezzük a munkásokat hatályos és egységes föllépésre: akkor aztán remélhetjük, hogy igazságosabban oszlanak föl az anyagi javak is az emberek közt.